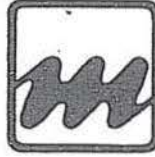

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

8

Kurucusu:
Hakkı Dursun YILDIZ

Mehmet AKALIN Armađanı

İstanbul, 1997

BERGAMALI KADRI'NİN MÜYESSİRETÜ'L- ULÛM'U
İLE AHMED CEVDET PAŞA'NIN DİLBİLGİSİ
KİTAPLARINDAKİ TERİMLER ÜZERİNE BİR
İNCELEME

I

ESRA KARABACAK*

Türk dilinin Türkçe olarak ilk grameri, Bergamalı Kadri tarafından 1530'da, Kanûnî Sultan Süleyman'ın sadrazamı İbrahim Paşa'ya sunulmak üzere yazılan *Müeyyiretü'l-Ulûm* adlı eserdir. Eser, Besim Atalay tarafından tıpkıbasımı ve çeviriyazısıyla yayımlanmıştır¹. Daha sonra gerek *Müeyyiretü'l-Ulûm* gerekse Arapça ve Farsça gramerler örnek alınarak irili ufaklı pek çok eser yazılmıştır². Tanzimat döneminde ise, ilk kez basılan Türkçe gramer, Fuad Paşa ile Ahmed Cevdet Paşa'nın Encümen-i Dâniş'in ilk eseri olarak yazdıkları *Medhal-i Kavâ'id* adlı eserdir. Eser, 1268(1851)'de taş basması olarak basılmıştır³. Bu eseri, yine Paşa'nın *Kavâ'id-i Türkiyye* ve Fuad Paşa ile birlikte yazdıkları *Kavâ'id-i Osmâniyye* ile onun geliştirilmiş baskısı olan *Tertîb-i Cedîd-i Kavâ'id-i*

* Dr., Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Beni bu çalışmaya teşvik eden merhum hocam Prof. Dr. Mehmet AKALIN'dır. İlk olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitaplarını incelemiştım. Daha sonra genişleterek Bergamalı Kadri'nin Müeyyiretü'l-Ulûm'unu da tanıtarak bu eserlerde kullanılan dilbilgisi terimlerinin günümüz Türkçesi'ndeki karşılıklarının verildiği bir terimler sözlüğü hazırladım.

¹ Bergamalı Kadri, *Küeyyiretü'l-Ulûm (Tıpkıbasım-Çeviriyazılı Metin Dizin)*, çev. Besim Atalay (İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1946).

² Bu konuda bkz. Agop Dilâçar, "Gramer: Tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1971 (1971), 83-45.

³ Ahmed Cevdet Paşa ve Keçecizâde Fuat Paşa, *Medhal-i Kavâ'id* (İstanbul: Darü't-Tibaatî'l-Amire Litoğrafya Destgâhu, 1268/1851).

Osmâniyye adlı eserleri takip eder⁴. Kavâ'id-i Osmâniyye'nin yayımlanmasından 4 yıl önce 1264 (1847)'de Abdurrahman Fevzi Efendi, *Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân* adlı bir Türkçe gramer yazmışsa da ancak ölümünden sonra, 1299 (1881)'de yayımlanabilmiştir⁵. Bu eser, Ali Ulvi Elöve tarafından tanıtılmıştır⁶. Bir yandan Cevdet Paşa'nın eserlerinin yeni baskıları yapılırken başka Türkçe gramerler de yazılmıştır. 1283 (1866)'de Abdullah Ramiz Paşa tarafından yazılan *Lisân-ı Osmânî'nin Kavâ'idini Hâvî Emsile-i Türkî*, 1292 (1875)'de Süleyman Hüsnü Paşa tarafından yazılan *İlm-i Sarf-ı Türkî*, 1299 (1881)'de Selim Sabit tarafından yazılan *Sarf-ı Osmânî ve Nahv-ı Osmânî* adlı eserler, 1302 (1884)'de yayımlanan Ali Nazimâ'nın *Lisân-ı Osmânî*'si, 1303 (1885)'de Mehmet Rıfat tarafından yazılan *Külliyât-ı Kavâ'id-i Osmâniyye*, 1306 (1888)'de Mihrî tarafından yazılan *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*, Ahmet Rasim'in 1308 (1890)'de yayımlanan *Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî*'si, Şemseddin Sami'nin 1310 (1892)'de yayımlanan *Nev-Usûl Sarf-ı Türkî*'si, yine 1310 (1892)'de yayımlanan Tahir Kenan'ın *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî* adlı eseri, 1312 (1894)'de Necip Asım tarafından yazılan *Osmanlı Sarfı*, 1312 (1894)'de yayımlanan Ömer Sıtkı'nın *Mükemmel Kavâ'id-i Lisân-ı Osmânî*'si, 1312 (1894)'de Manastırlı Mehmet Rıfat tarafından yazılan *Hâce-i Lisân-ı Osmânî* adlı eserler XX.yüzyılın başına kadar yazılan Türkçe gramerlerdir. Hepsinin, muhtevaları bakımından Cevdet Paşa'nın eserlerini örnek aldıkları açıkça görülmektedir. Burada amaç, ilk Türkçe gramer ile batı tarzındaki ilk Türkçe gramer olarak yayımlanan Cevdet Paşa'nın dilbilgisi kitaplarındaki terimlerinin günümüz Türkçesi ile karşılanmasıdır.

Cevdet Paşa'nın dilbilgisi kitapları üzerinde daha önce hazırlanan master tezi dışında bir çalışma bulunmamaktadır⁷. Paşa'nın tam olarak bir dilbilgisi kitabı olmayan fakat kısaca bazı gramer kurallarını içeren bir diğer eseri de *Belâgat-ı Osmâniyye*'dir. *Belâgat-ı Osmâniyye*'de belâgatla

⁴ Bu eserlerin muhtelif baskıları yapılmıştır. Bu konuda bkz. Esra Karabacak, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları Üzerine Bir İnceleme", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (1990), 261-270.

⁵ Abdurrahman Fevzi Efendi, *Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân* (İstanbul: Halis Efendi Kütüphanesi, 1264/1847).

⁶ Abdurrahman Fevzi Efendi, *Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân*, çev. Ali Ulvi Elöve (İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1942).

⁷ Esra Karabacak, "Ahmed Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları" (yayımlanmamış master tezi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1986).

İlgili açıklamalar yapılırken bu açıklamaların bağlantılı olduğu dilbilgisi konuları üzerinde de durulur. Burada, ilk Türkçe gramer olarak Müyessiretü'l-Ulûm ve batı tarzındaki ilk gramerler olarak kabul edilen Ahmed Cevdet Paşa'nın dilbilgisi kitaplarındaki terimler karşılaştırılarak günümüze ışık tutabilir düşüncesiyle iki ayrı terimler dizini hazırlanmıştır. İlk dizinde terimler bugün kullandığımız şekillerle karşılandıktan sonra, taranan eserlerdeki tanımları ve örnekleri verilmiştir. Her tanım ve örneği, ait olduğu eserin kısaltması takip etmektedir. Belirtilmediği zaman okuma yanlışlığına sebep olacak düşüncesiyle terimlerin bazı ayırıcı işaretlerle yazılmasına dikkat edilmiştir. Terimlerin eserlerdeki tanımları verilirken aslına bağlı kalınmıştır. Belirsiz olarak ifade edilen bazı yerlerde parantez içinde açıklamalar verilmiştir. Bazı terimler tek bir kelime ile karşılanmadığı için izah yoluna gidilmiştir. Eserlerde tanımlanmayan terimlerin sadece bugünkü karşılığı belirtilmiş ve geçtiği eser verilmiştir. Tam bir dilbilgisi kitabı olmamasına rağmen Paşa'nın Belâgat-i Osmâniyye 'sinde geçen dilbilgisi terimleri de dizine dahil edilmiştir. Ayrıca ikinci olarak Türkçe bir dizin hazırlanmaktadır.

KISALTMALAR

BO	Belâgat-ı Osmâniyye
KO	Kavâ'id-i Osmâniyye
KT	Kavâ'id-i Türkiyye
MK	Medhal-i Kavâ'id
MU	Müyessiretü'l-Ulûm
TCKO	Tertîb-i Cedîd-i Kavâ'id-i Osmâniyye

I

DİZİN

- A -

A'dâd : Sayılar

A'dâd-ı asliyye : Asıl Sayılar

Hiç bir ek ilâve edilmemiş asıl
'adedi beyân eder. Bir, iki,
üç...../KO

A'dâd-ı kesriyye : Kesir sayıları

Bir 'adedin cüz'-i mu'ayyenini
beyân eder. Yarım, üçte bir...../KO

A'dâd-ı tevzi'yye : Üleştirme Sayıları

Bir cemâ'atten her birine müsâvât
üzre bir mikdârın ta'yîni kasd
olundukta ism-i 'adedlerin âhirine
meftûh kılınacak bir râ'-ı sâkine(-
ar/-er) ilhâk olunur ve âhiri
meksûr ise râ' dan evvel bir şîn-i
meftûha (-şar/-şer) ziyâde kılınır.
İkişer, dörder...../KO,TCKO

A'dâd-ı vasfiyye : Sıra sayıları

Türkçe'de sayıların âhirine ıncı
lafzı (-(i)ncı/- (i)nci) ilhâk
olundukta a'dâd-ı vasfiyye olur.
Birinci, ikinci...../KO,TCKO

'Aded : Sayı

'Aded sayuya dirlir. /MU

Ahâd : Bir basamaklı sayılar

Birler yani birden dokuza kadar
olan 'adedlerdir. Bir, iki,
üç.....dokuz /KO,TCKO

A'lâm-ı eşhâs : Şahıs isimleri

Zeyd, 'Amr /MU

'Alem : Özel isim

Zeyd, Basra /MU, BO

Asıl esmâ'-ı a'dâd : bk. a'dâd-ı asliyye
/TCKO

Asl-ı fi'l : Mastar

Masdardır. /TCKO

Zâta , bir mavsûfa mansûb ve
zamâna mukârin olmadığı halde,
bir işe yahut bir keyfiyete delâlet
edip isim kabîlindedir. /KO

'Aşerât : Birler basamağı sıfır olan iki
basamaklı sayılar

Onlar, yani ondan doksana kadar
olan 'adedlerdir. On, yirmi.

/MK, KO, TCKO

- B -

Binâ'-i merre : Tekrar gösteren zarf

Binâ'-i merre dimegûn ma'nâsı
ma'nâ-yı masdara 'aded-i
mu'ayyen zamm oluna dimekdür.
bir kerre bilmek, iki kerre
bilmekler, kerrâtle bilmekler /MU

Binâ'-i merre-i ma'lûm : Etken çatılı

fiilin tekrarını gösteren zarf
Binâ'-i merre-i ma'lûm dimegûn
ma'nâsı binâ'-i merrenûn fâ'ile
nisbeti ola dimekdür. bir kerre
bilmek, kerrâtle bilmekler /MU

Binâ'-i merre-i mechûl : Edilgen çatılı

fiilin tekrarını gösteren zarf
Binâ'-i merre-i mechûl dimegûn
ma'nâsı binâ'-i merrenûn mef'ûle
nisbeti ola dimekdür. bir kerre
bilinmek, kerrâtle bilinmekler
/MU

Binâ'-i nev' : Durum zarfı

Binâ'-i nev', nev' binâsı
dimekdür. Nev' dürlü
ma'nâsınadır. bir dürlü bilmek,
bir dürlü bilinmek /MU

Binâ'-i nev'- i ma'lûm : Etken çatılı

fiilin durumunu gösteren zarf
Binâ'-i nev'-i ma'lûm aña dirlir ki
fâ'ile nisbeti ola. bir dürlü bilmek
/MU

Binâ'-i nev'-i mechûl : Edilgen çatılı

fiilin durumunu gösteren zarf
Binâ'-i nev'-i mechûl aña dirlir ki
fâ'ile nisbeti olmaya belki mef'ûle
ola. bir dürlü bilinmek /MU

- C -

Cehd-i mutlak : Olumsuz geçmiş
zaman(Olumsuzluk kesindir.)

- Yazmadı. /MU
- Cehd-i müstagra** : Olumsuz geçmiş zaman(Olumsuzluk kesin değildir.)
Henüz yazmadı. /MU
- Cem'** : Çokluk
Cem' odur ki fi'ili işleyen üç ola ya dahi ziyâde ola. /MU. Birden ziyâde şeyleri bildirir ve her müfredin âhirine -ler getirildikte cem' olur. kalemler, bahçeler/KT, MK, KO, TCKO. Mûte'addid şeyleri bir hükme cem' etmektedir. /BO
- Cem'-i gâ'ib** : 3. çokluk şahıs
3. kişinin -lar ilâve edilmiş şeklidir. Onlar geldiler. /KT
- Cem'-i muhâtab** : 2. çokluk şahıs
3. kişinin -nız ilâve edilmiş şeklidir. Siz geldiniz. /KT
- Cem'-i mü'ennes-i gâ'ibe** : 3. şahıs dışı çokluk
Fâ'il üç veya dahi artuk 'avratlar olalar ki gâ'ibeler olalar dimekdir. /MU
- Cem'-i mü'ennes-i muhâtaba** : 2. şahıs dışı çokluk
Fi'li işleyen üç 'avrat veya dahi artuk olalar ki hâzıralar olalar dimekdir. /MU
- Cem'-i mü'ennes-i mütekellime** : 1. şahıs dışı çokluk
/MU
- Cem'-i mü'ennes-i sâlim** : Kurallı dışı çokluk
Mu'allimât /KO, TCKO
- Cem'-i mükesser** : Kuralsız çokluk
Şems kelimesinin cem'i şumûs . /KO, TCKO
- Cem'-i mütekellim** : 1. çokluk şahıs
Konuşanın birden fazla olma halidir. Biz yazalım. /KT
- Cem'-i müzekker-i gâ'ib** : 3. şahıs erkek çokluk
Fâ'il üç er veya dahi artuk ola ki gâ'ibler olalar dimekdir. /MU
- Cem'-i müzekker-i muhâtab** : 2. şahıs erkek çokluk
Fâ'il üç er veya dahi artuk olalar ki hâzıralar olalar dimekdir. /MU
- Cem'-i müzekker-i mütekellim** : 1. şahıs erkek çokluk
/MU
- Cem'-i müzekker-i sâlim** : Kurallı erkek çokluk
kâtibûn, kâşibîn /KO, TCKO
- Cevâb-ı şart** : Şartın cevabı
Cevâb didükleri bi-i'tibârî'l-kavl'dür. Eger baña ikrâm iderseñ ben de saña eylerin. /MU
- Cezâ'** : Şart cümlesinde temel cümle
Cümle-i şartiyyede cezâ' didükleri bi-i'tibârî'l-fi'l'dür. /MU
- Cezm** : Sükûn işareti (üzerine geldiği harfi sessiz okutan işaret)
Bir harfin kendi hareketi olmayıp mâ-kablindeki harfin hareketine i'timâd edip sâkin okunduğu zaman üzerine konan işaret. El (أل), bel (بل) /TCKO
- Cümle** : Cümle
Bir lafz-ı mürekkebe ola yani fâyide vire. Bunun gibi lafz-ı mürekkebe kelâm da dirler, cümle de dirler. Zeyd babası kâ'imdür. /MU. Bir sıfat ile mavsûfa isnâd olunarak muhâtaba fâ'ide-i tâmme ifâde eden sözdür. Buna kelâm dahi denir. /KO, MK. Söyleyip yazdığımızdır. /KO, TCKO. bk. terhib-i tâmm /BO
- Cümle-i cezâ'iyye** : Şart cümlesinde temel cümle
Şarta rabt edilen kelâmdır. "Bursa'ya gider isen şifâ bulursun." denildiğinde "Şifâ bulursun." kısmı cümle-i cezâ'iyyedir. /KO
- Cümle-i fi'liyye** : Fiil cümlesi
Cümle-i fi'liyye oldur ki cüz'-i evveli fi'il ola, cüz'-i sânisî lâbüdd isim olur. Bildi 'Amr. /MU. Fi'il ile fâ'ilden terekkeb eder. /MK, KO, TCKO
- Cümle-i haberiyye** : Haber cümlesi
Kelâmın medlûlu olan nisbetin hariçte mutâbık ya gayr-ı mutâbık olacağı bir nisbet var ise ol kelâma cümle-i haberiyye denir. Hoca

- efendi mekteptedir. /BO
- Cümle-i inşâ'îyye** : İsteme cümlesi (dilek, emir veya çağırma bildiren cümle)
Nisbetin hâriçte mutâbık ya gayr-ı mutâbık olacağı bir nisbet bulunmaz ise cümle-i inşâ'îyye denir. Gelsin. /BO
- Cümle-i ismiyye** : İsim cümlesi
Cümle-i ismiyye oldur ki evveli isim ola, cüz'-i sânisî lâ-büdd isim olsun gerek fi'il olsun. Zeyd urucudur. Zeyd urdı. /MU. Mübtedâ ile haberden tereküb eder. Efendi 'akildir. /MK. Hava serttir. /KO, TCKO
- Cümle-i istinâfiyye** : Başlangıç cümlesi
Su'âl-i mukaddere cevap olan cümledir. Dedi ki Allâh'a emânet olunuz. /BO
- Cümle-i mu'tarıza** : Ara cümle
Def'-i ihâmndan başka bir nükteye mebnî söz arasına bir cümle idhâl olunur. Bu cümleye cümle-i mu'tarıza denilir. İstanbul şehri-Allâhu ta'âla daha ziyâde ma'mûr etsin- âlemin fihristidir. /BO
- Cümle-i şartiyye** : Şart cümlesi
Cümle-i şartiyye oldur ki cüz'-i evveli şart ola. Eger baña ikrâm idersen ben de saña eylerin. /MU. Şart bir kelâma diğer bir kelâmı rabt etmek olup evvelkisine cümle-i şartiyye denilir. Bursa'ya gider isen şifâ bulursun. /KO, TCKO
- Cümle-i vasfiyye** : Sıfat cümlesi
"Şehr-i şehîr-i İstanbul ki havası fevka'l-âde latîfdir ahâlisi o nisbette zeki ve zarîftir." dediğimizde "Havası latif olan İstanbul ahâlisi zarîftir." demek olur. /BO
- Cümle-i zarfiyye** : Zarf cümlesi
Cümle-i zarfiyye oldur ki cüz'-i evveli zarf ola. Evdedür Zeyd. Gökdedür melek. /MU

-E-

Edât : Edât

- Edât-ı 'atf** : Bağlama edatı
dahi, da/de, hem, ve, yahut
Geldi hem gitti. Hem geldi hem gitti. /KT, MK. 'Ali Efendi dün buraya geldi, bugün dahi Edirne'ye gitti, yahut bugün de Edirne'ye gidecek. /BO
- Edât-ı beyân** : Açıklama bildiren çekim edatı
-den
Meclis-i ma'ârif a'zâsından filân bendeleri Bursa'dan geldi. /KO
- Edât-ı cem'** : Çokluk eki
-lar/-ler
Atlar, esbler /KO, TCKO
- Edât-ı gâyet** : Bitirme anlamı veren çekim edatı
-dek, -değîn, çak
Çak Bağdat'a dek, Bağdat'a değîn /KO
- Edât-ı haber** : Bildirme eki
-dır/-dir
Menfisi değil. O 'akildir. O 'âkil değildir. /MK. Filân adam gelmiştir. /BO
- Edât-ı hâl** : Zarf-fiil eki
"Yürüyü yürüyü geldi. " dirlen. yü bunda edât-ı hâl'dür. "Yürüdüğü halde geldi." demek ma'nâsına/MU.
-ken(-iken)
At üzerinde iken selâm virdi. /KO, MK
- Edât-ı hâlet** : bk. edat-ı hâl
Ben sana muhlis iken, gider iken /TCKO
- Edât-ı hasr** : Bağlama edatı
ancak
Filân kişi ile İstanbul'a bugün ancak ben gittim. /MK. Bu işi ancak filân kimse yapabilir. /KT. Filân kişi ile İstanbul'a ancak ben geldim. /KO. Bir hükmün bir şeye inhisârını ifâde eyler ve bir şeyin bir şeyde bulunmasını ve evvel hükmün başka yere sirâyet etmesini işâr eder. Filân kişi ile İstanbul'a ancak ben gittim. /TCKO. Hükmü medhûlüne isbat ile mâ'adâsından nefy eder. Filân

- Efendi bugün ancak Üsküdar'a gitti. /BO
- Edât-ı ızdırâb** : Üzüntü ifade eden ünlem
of /KO
- Edât-ı ibtidâ** : Başlangıç bildiren çekim edati
İstanbul'dan Haleb'e ve Haleb'den Urfa'ya dek gittim. /KT
-den berü, gayrı, mâ'ada
İstanbul'dan Mısır'a kadar gittim. Ramazan'dan berü, senden gayrı /MK, TCKO
- Edât-ı intihâ** : Bitirme bildiren çekim edati
-e dek, -e değin
Mısır'a dek gittim. Akşama değin bekledim. /MK. İstanbul'dan Haleb'e dek, haleb'den Urfa'ya dek gittim. /KT
tâ
Tâ be sabah /KO
-dek, çak.....dek.
Bursa'ya dek gittim. Çak Bursa'ya dek. /TCKO
- Edât-ı isti'câl** : Çağırma edati
haydi
Haydi mektebe gidelim. /KO, KT
- Edât-ı istidrâk** : Bağlama edati
ancak, fakat, lâkin
Çok iş gördü ancak kadri bilinmedi. /TCKO, BO
- Edât-ı istifhâm** : Soru edati
mı/mi
Filân adam geldi mi? /KT. Şu görünen taş mıdır? Yazdın mı? /KO. Bursa'ya mı gittin?, İzmir'e gittin mi? /MK, TCKO. Filân mı geldi? /BO
- Edât-ı isti'lâ** : Üzere, üzerine anlamı veren çekim edati
üzere
Ayağı üzere durdu. Yüzü üzere geldi. /MK. Bu hal üzere, bu halin üzerine /KO. At üzere. /TCKO
- Edât-ı isti'nâ** : Vasıta ifade eden çekim ve bağlama edati
ile, birle
Kendi kalemi ile yazdı. /KO, TCKO. Bıçak ile kesdim. /MK
- Edât-ı istisnâ** : İstisna edati
meger /KO
-den başka, gayrı, ma-ada
Mektepten başka yere gitme. Senden gayrı /TCKO
- Edât-ı izâfet** : İlgî hal eki (-ın/in, -nın/-nin)
Zeyd'in kolu /MU. tok evin aç kedisi /TCKO
- Edât-ı mahalliyet** : Yer ismi yapan isimden isim yapma eki
-lık/-lik
Çalılık, güllük, çimenlik /MK, KT, KO
- Edât-ı masdar** : Mastar eki
-mak/-mek
kırmak, sormak, süpürmek /MK, KT, KO, TCKO
-lık/-lik
güzellik, uzunluk /KO, TCKO
- Edât-ı masdariyyet** : bk. edat-ı masdar
- Edât-ı musâhabet** : Vasıta ifade eden bağlama ve çekim edati
ile, birle
Arkadaş ile çık. /MK. etmek birle, hoca ile /KO, TCKO
- Edât-ı mutâva'at** : Dönüşlülük eki
Lâm-ı meftûha(-ıl/-il) ile nûn-ı sâkine(-n).
evlenmek, kederlenmek, huylanmak /TCKO
- Edât-ı muzâfun ileyh** : İlgî hali(-ın/in, -nın/-nin eki)
-nüñ
öylenüñ vaktinde /MU
- Edât-ı mübâlağa** : Mübalağa edati
pek
Pek güzel bir at getir. /BO
- Edât-ı mübâlağa-i ism-i fâ'il** : Etken çatılı fiilden, sıklık gösteren isim yapan fiilden isim yapma eki
-kan/-ken, -gan/-gen, -gaç/-geç, -gıç/-giç
dalgiç, utangan, çekişken, süzgeç, bilgiç /TCKO
- Edât-ı nefy** : Olumsuzluk eki
Fiillerde -ma/-me, isimlerde -sız/-siz, sıfatlarda değil lafızlarıdır. Edib değil. Edebsiz. /KO, MK. oturmaksızın, gelmeksizin /KT.

- gelmemek,yazmamak /TCKO
- Edât-ı nefy-i te'kid :** Olumsuz kuvvetlendirme edatı
hiç
Hiç gelmedi. /MK. Filân Efendi dersini hiç terk etmedi. Ben ona hiç bir şey diyemem. /KT. Benim ona hiç bir diyeceğim yoktur. /TCKO
- Edât-ı nidâ :** Çağırma edatı
a, ay, haydi
a canım, ay efendim /KT. Haydi gidelim. /KO, TCKO
- Edât-ı nisbet :** Nisbet ifadesi veren isimden isim yapma eki
-lı/-li, -lu/-lü
Basralı, Kûfelü /MU. Bursalı, İstanbullu /MK
-ca/-ce
Bence böyledir. /TCKO
- Edât-ı rabt :** Bağlama edatı
ki
O ki dün gelmişti, güzel adamdır. /KO, MK. Anladım ki sen derse çalışıyorsun. /KT. Bir çocuk ki dersine müdâvimdir, az vakitte feyz bulur. /TCKO
- Edât-ı râbıta :** Bildirme eki
-dır/-dir, cümlede mûsned ile mûsnedün ileyhi veya mütedâ ile haberi rabt eder. Efendi akildir. /KO
- Edât-ı sebeb :** Sebep bildiren çekim edatı
-dan nâşi
Böyle olmakdan nâşi /KO
- Edât-ı şart :** Şart edatı
mademki
Mademki senden inâyet görüle herkes senin medhinde olur. /KO
- Edât-ı şirket :** Ortaklık ve denkleştirme edatı
hem
hem-mezheb /KO
- Edât-ı ta'accüb :** Şaşırma edatı
ay /TCKO
- Edât-ı ta'diye :** Geçişli fiilden fiil yapma eki
Tâ-ı sâkine(-t) ile -dır lafzı olup, ilhâk bulunduğu lâzım ise bir
mef'üle müte'addî olur. kızdırmak /KO. oynatmak /TCKO
- Edât-ı tafdil :** Üstünlük edatı
-den daha, en
Ondan daha güzel /KO, TCKO.
Mektebe gitmek, bahçede gezmekten daha faydalıdır. Hünerlerin en a'lâsı yazıdır. Onların en güzeli budur. Bundan daha güzel bir at ver. /BO
- Edât-ı tafsîl :** Açıklama ifade eden bağlama edatı
imdi /KO, TCKO . Bir kelâm-ı mücmeli tafsîl için îrâd olunan kelâmın üzerine dâhil olur. /BO .
- Edât-ı tahassür :** Özlem ifade eden ünlem
ah /KO, TCKO
- Edât-ı tahyîr :** Seçme ifade eden bağlama edatı
ya
Bu ata ya şu estere bin. /BO
- Edât-ı taklîl :** Azlık ve benzerlik anlamı veren isimden isim yapma eki
-ca/-ce
sarıca, hafifçe /KT
- Edât-ı takrîb :** Yaklaşma ifade eden isimden isim yapma eki
-lu/-lü
et kaynamalı, aş bişmelü /MU
- Edât-ı taksîm :** Kuvvetlendirme ve denkleştirme edatı
ya.....ya
Aded ya çifttir ya tektir. /BO
- Edât-ı ta'ilil :** Sebep bildiren çekim ve bağlama edatı
için , zira
Ders için mektebe geldim. Anlamak için bahçeye girdim. Çalış zira ki sene başı imtihânda geri kalırsın. /KT. Sana kitap için geldim. Ders almak için mektebe giderim. /MK. Filân maslahatı ricâ için geldim. /KO, BO.
için, zira, niye, niçin, çünkü
Niçin ve niye soru edatıdır. Çünkü bağlama edatıdır. benim için, onun için. Niçin geldin? /TCKO
- Edât-ı ta'rif :** Belirtme edatı
O kelimesidir. o güzel at, o

- sevdiğin zat /BO
- Edât-ı tasdik** : Tasdik anlamı veren cevap edatı
Bursa'ya gittin mi? sorusuna "evet" şeklinde cevap verilmesi gibi. /KO, MK, TCKO
- Edât-ı tasgîr** : Küçültme eki
-ca/-ce, -cık/-cik, -mtırak, -sı/-si acımsı, sarımtırak /TCKO
-cak/-cek, -cağız/-ceğiz altuncak, yemekceğiz, sucağız /KO, MK
- Edât-ı teb'îd** : Uzaklaşma hal eki (-dan/-den)
-den/-dan
Şu sürüden bir kuzu getir ve şu ottan bir parça kes. /KT
- Edât-ı tefsîr** : Açıklama edatı
yani /KO
- Edât-ı te'kîd** : Kuvvetlendirme edatı
Ya
Cümlelerin âhirine gelip mazmûnlarını te'kîd eder. Geleceksin ya. Bazen a olur. Mektebe gidere. Olura. /KO
- Edât-ı telezzüz** : Hoşa gitmeyi ifade eden ünlem
oh /KO, TCKO
- Edât-ı temsîl** : Benzetme edatı
nitekim, niteki /KO, TCKO
- Edât-ı temyîz** : Ayırma, ayrılma anlamı veren isimden isim yapma eki
-ca/-ce
Sen malumatca ona fâ'iksin. /MK, KO, TCKO
- Edât-ı tenbîh** : Tenbîh edatı
işte, hele, ha
İşte bu keyfiyetin hakîkati budur. /MK. Hele dersimi belledim. Ha dinle, ben sana bu meseleyi anlatayım. /KT. İşte bak. /KO. İşte derse böyle çalışmalı. Hele şuna bak. Ha dinle. /TCKO. İşte sözün sağı budur. /BO
- Edât-ı tenkîr** : Belirsizlik edatı
bir
Bir şahid-i 'âdil, bir güzel at, sevdiğin bir zat /BO
- Edât-ı terdîd** : İhtimal anlamı veren bağlama edatı
yahut, ya
Gelir yahut haber gönderir. Yazar yahut okur. /MK, KO. Mektebe git yahut bir san'at öğrenmeye gayret et. /KT. Karşıdan bir asker yahut bir zaptiye gelir. /BO
- Edât-ı tereccî** : Ümit anlamı veren bağlama edatı
deyü
Bana ikrâm olunur deyü geldim. /KT, TCKO
- Edât-ı teşbîh** : Benzetme edatı
gibi, güya, sanki
Sanki biliyorum. /KO. O geldiği gibi ben gittim. bencileyin /TCKO
- Edât-ı teşkîk** : Şüphe edatı
ya
Bugün senin için rütbe ya nişân arz olundu. /BO
- Edât-ı zarf** : Bulunma hal eki(-da/-de)
-de/-da
Öğle'yi zarf eyleyesek "öğlede" dirüz. /MU
- Edât-ı zarfiyyet** : bk. edât-ı zarf
Mektepte okudum. Arabada uyudum. /KT, KO. bu sürede, güz mevsiminde /MK, TCKO
-la/-le
"Size sabahla varalum." diseler, "Sabah içinde varalum." dimekdür. Pes ma'lûm oldu ki -la/-le zarfiyyet ma'nâsın ifâde eyler iniş. /MU
- Edevât** : Edatlar
Başlı başına bir ma'nâya delâlet etmeyip belli kimselerin birbiriyle terekübünde âlet olarak kullanılan kelimelerdir. Üzere, için /MK. Birtakım lafızdır ki başlı başına bir ma'nâ ifade etmeyip ancak başka kelimelere ilave olunarak yahut kelimeler arasında bulunarak evvel kelimelere mahsus ma'nâları ifâde eder. için, üzere /KT. Kelimeleri veyahut cümleleri birbirine rabt eden veya ma'nâlarına husûsiyet veren lafızdır. için, üzere /KO. Edevât ki onlara hurûf -ı

ma'ânî dahi denilir. Bunlar isim, sıfat, zamir ve fi'ilden başka olan kelimelerdir ki müstakil bir ma'nâyı ifade etmeyip, belki diğer kelimelere bağlı olarak husûsî ma'nâlara delâlet eyler. İstanbul'dan kayık ile Boğaziçi'ne gittim. /TCKO

Ef'âl-i Füller

Ef'âl-i 'âmme : Yardımcı fiiller

Olmak, etmek, eylemek, kılmak

Ef'âl-i basîta : Basit fiiller

Ef'âl-i basîta sîgaları : Basit fiil kipleri

Mâzî, muzâri', hâl, istikbâl sîgalarıdır. /TCKO

Ef'âl-i hikâye sîgaları : Hikâye birleşik zamanı

Basit bir sîganın fi'l-i i'ânenin mâzî-i şuhûdîsiyle tereküb olundukta verilen isimdir. /TCKO

Ef'âl-i kulûb : Tahmin ifade eden fiiller

Zihinde bir vasfın bir şeye nisbetine delâlet eyleyen fi'illerdir ki mazmûnları olan nisbet-i zihniyye kalbe mahsûs olan ahvâldendir. sanmak, tahmin etmek, zannetmek /TCKO

Ef'âl-i mukârebe : Yaklaşma fiilleri

Bazen fi'l-i iltizâmî' nin müfred-i gâ'ibi yazmak maddesiyle tereküb ettikte mukârebe sîgaları hâsıl olur. Düşeyazdı. /TCKO

Ef'âl-i mürekkebe : Birleşik fiiller

Ef'âl-i 'âmmenin fi'l-i has ile tereküb olunmuş haliyle ortaya çıkan sîgalardır. Okumuş idi. Yazacak oldu. Heves eyledi. /KT. Mürekkebe fiillerdir.

Fi'l-i ta'cîl, fi'l-i iktidârî, fi'l-i mukârebe, fi'l-i i'âne ef'âl-i mürekkebeyi teşkil eder. /BO

Ef'âl-i rivâyet sîgaları : Rivayet birleşik zamanı

Basit bir sîganın fi'l-i i'ânenin mâzî-i naklîsiyle tereküb olundukda verilen isimdir. /TCKO

Ef'âl-i şartiyye : Şart birleşik zamanı

Basit bir sîganın fi'l-i i'ânenin sîga-i şartiyyesi ile tereküb olundukda verilen isimdir. /MK,

KO, TCKO, BO

Ef'âl-i ta'cîl : Tezlik fiilleri

Ef'âl-i hâsseden birinin mâdde-i asliyyesinin âhiri kesre ile harekelendikten sonra vermek maddesiyle tereküb olundukda fi'l-i ta'cîl olup bir işi kolaylıkla çabuk [yapmak] manasını ifade eder. yazıvermek /KT

Elfâz : Sözcükler. kelimeler

/BO

Elif-i maksûre : Kısaltılmış elif

Yâ sûretinde yazılır, elif okunur. fetvâ, ünsâ /TCKO

Elif-i memdûde : Uzatılmış elif

Kendi sûretinde yazılıp sonra bir hemze getirilen elifdir. gazâ, sahrâ /TCKO

Emr-i gâ'ib : 3. şahsın emri

Emr-i gâ'ib, gâ'ib kimseye iş buyurmak demektür. Var, söyle filân kimse iş işlesün. Alâmeti oldur ki masdaruñ âhirinden mîm'i kâf'ı ya mîm'i kef'i giderürüz, bâkî kalan hurûfun âhirini sâkin ise sükûnu üzre, müteharrik ise hareketi üzre ibkâ eyleyüp âhîrine -sün lafzın getirürüz. Bilsün. Bilsünler. /MU, MK, KT, KO, TCKO Bunuñ yanında bir de "gelsüne, gitsüne" gibi şekillerden bahsedilir ki bunda söyleniş tarzına göre bir serzeniş sezilir. /MU

Emr-i hâzır : 2. şahsın emri

Emr-i hâzır, bir katuñda olan kimseye "Filân nesneyi işle." diyü buyurmaktadır. /MU. Masdardan -mak/ -mek' in hazf edilmiş şeklidir. Sev. /MK, KT, TCKO. Masdardan -mak/-mek hazf edilip ma'nâsının mütekellimin muhâtaba teklifi şeklinde geldiği sîgadur. Sev. Seviniz. /KO

Emr-i hâzır-ı ma'lûm : 2. şahıs etken emir

Emr-i hâzır-ı ma'lûmuñ ma'nâsı oldur ki fiili işleyecek kimse ki fâ'ildür zikr oluna. Bil. Bileyin. Emr-i hazır şekline eklenen

sana'nın fiile serzeniş ve başa kakma ma'nâsı kattığı ifade edilir. Okusana. /MU

Esmâ'-ı a'dâd : Sayı isimleri
Sayılara verilen isimdir. Bir, iki
.../MU, KO, TCKO

Esmâ'-ı ecnâs : Cins isimler
/MU. bk. ism-i cins

Esmâ'-ı eşhâs : Şahıs isimleri
/MU. bk. ism-i şahs

Esmâ'-ı istifhâm : Soru isimleri
kanda(ne mekanda), kandan(ne mekandan), kim(ne adem), ne(ne şey), nere(ne mekan), nice, nite(ne vasıf üzre), kaç(adedden istifham), niceye(kaç akçaya), neye(kaç akçaya), kankı(eşyadan kankı şey) /MU

Esmâ'-ı zurûf : Zarf isimleri
Esmâ-ı zurûfa zurûf anuñ için dirler ki fi'l anuñ içinde işlenür. İki kısımdur: Bir kısmı zurûf-ı zamândur, bir kısmı zurûf-ı mekândur. /MU

-F-

Fâ'il : Özne
Fi'ili işleyen kimseye fâ'il dirler. Okıdı Zeyd. Yazdı 'Amr. Mühreledi Bekir. /MU. Masdarda işi yapan şey veya şahıstır. gelen,yazan /KT

Fer'-i fi'l : Sıfat-fiil
Masdarın ma'nâsı ile mavsûf olan kelimedir. Bunlar; ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, mübâlaga-i ism-i fâ'il, sıfat-ı müşebbehe, hâl-i terkîbî'dir. /MK. Sıfat-ı müştâkkadır. Fi'ilden müştakdır. yapan, yapılan, düşkün /KT, TCKO, yazan /BO

Fetha : Fetha, üstün işareti(Harfî a/e okutan işaret. Alameti eliftir.)
Üstün işareti(_ ' _) /MK, KT, KO, TCKO

Fetha-i hafife : e sesi(geniş, düz, ince, ünlü)
Elif suretinde yazılmayan fethadur (_ ' _)/MK, KT, KO, TCKO

Fetha-i sakîle : a sesi(geniş,düz, kalın ünlü)

Elif suretinde yazılan fethadur(I)/MK, KT, KO, TCKO

Fi'l : Fiil

Fi'l diyü işe dirler. Fi'l odur ki yalnızca zikr olunmagla andan bir ma'nâ kaşd oluna ; lâkin üç zamândan biri yanınca bile fehm oluna. Bildi. Bilür. Bile. /MU. Bir kelimedir ki bir keyfiyyetin üç zamândan hangisinde meydana geldiğini bildirir. Filân efendi çok okudu, yazdı. /KT. Cübbesini giymiş geliyor. Geldi. /MK, KO, TCKO

Fi'l-i 'amm

Fi'l-i 'amm : Yardımcı fiil
Bir mahsûs iş yahut bir mahsûs keyfiyyetin anlaşılmayıp belki hep işlere ve keyfiyyetlere şâmil olan nev'idir. idi, oldu, etmek, eylemek, olmak /KO, TCKO

Fi'l-i hâss

Fi'l-i hâss : Esas fiil
Bir mahsûs iş yahut bir mahsûs keyfiyyet beyân eden fiillerdir. kesmek, kırmak, büyümek, uyumak /KT, KO, TCKO

Fi'l-i hikâye

Fi'l-i hikâye : Hikâye fiili (hikâye birleşik zamanı)
Fi'l-i i'ânenin mâzî-i şuhûdîsiyle tereküb ettikte fi'l-i hikâye denir. /KO

Fi'l-i i'âne

Fi'l-i i'âne : Ek fiil, cevheri fiil
Masdarı ve diğer sîgaları olmayıp yalnız mâzîleriyle sîga-i şartiyyesi kullanılan mâddedir. idi, imiş, ise/MK, KO, TCKO

Fi'l-i iktidârî

Fi'l-i iktidârî : Yeterlik fiili
Fi'l-i iltizâminin müfred gâ'ibi bilmek mâddesiyle tereküb ettikte fi'l-i iktidârî olur. yazabilmek, söyleyebilmek. Menflerinde tahfif için mâdde-i asliyye yani bil- lafzı hazf edilir ve edât-ı nefy ile iktifâ olunur. gidememek, söyleyememek /KT, KO, TCKO

Fi'l-i iltizâmî

Fi'l-i iltizâmî : İstek fiili
Mâdde-i asliyyenin âhîrine hâ-yı resmiyye getirildikte fi'l iltizâmî olur ki iltizâm ve arzu olunur bir iş olduğunu ifade eder. Seve.

- Seveler. /MK. Yaza. Yazasın. /KO, TCKO, BO
- Fi'l-i iltizâmî -i şartî** : İstek fiilinin şartı(dilek-şart)
Gençliğim 'avdet etse de derse devam etsem. /MK, KO, KT, TCKO, BO
- Fi'l-i istimrârî** : Sürelik fiili
Zamân-ı mâzîde fi'ilin istimrâr üzere meydana gelişine delâlet eyleyen fi'ildir ki fi'l-i iltizâmînin gâ'ib sîgası gelmek mâddesinin mâzî-i naklîsiyle tereküb eder. Ede gelmişim. /KO
- Fi'l-i lâzım** : Geçişsiz fiil
Fâ'ilin fi'ili âhire tecâvüz eylemezse lâzım olur. kesilmek, gitmek, ermek /TCKO
- Fi'l-i mâzî** : Geçmiş zaman (fiili)
/TCKO, BO
- Fi'l-i mâzî-i ma'lûm** : Etken geçmiş zaman (fiili)
Mâzî-i ma'lûmuñ 'alâmeti oldur ki masdaruñ âhirinden mîm'i kef'i ya mîm'i kâf'ı giderürüz yirine bir esreli dâl koruz. Bildi. /MU
- Fi'l-i mâzî-i meçûl** : Edilgen geniş zaman (fiili)
Fi'l-i mâzî-i meçûlün 'alâmeti oldur ki fi'l-i mâzî-i ma'lûm sîgasın bulup esreli dâl'ımuñ mâ-kablinde ya dutarlı lâm ya da bir dutarlı nûn ziyâde eylerüz. Yazıldı. Bilindi. /MU
- Fi'l-i mâzî-i naklî** : Anlatılan geçmiş zaman (fiili)
Filân adam gelmiş. /BO
- Fi'l-i menfi** : Olumsuz fiil
Mâdde-i asliyyesine edât-ı nefy ilhâk olan fiillerdir. yazmamak, istememek /TCKO
- Fi'l-i mukârebe** : bk. ef'âl-i mukârebe /KO
- Fi'l-i müstakbel** : Gelecek zaman (fiili)
Filân adam gelecek. /BO
- Fi'l-i muzâri'** : Geniş zaman (fiili)
Hem hâl ve hem istikbâl için kullanılan bir sîgadır. Söyler. Olur. /KT, BO
- Fi'l-i müsbet** : Olumlu fiil
- Edât-ı nefyden ârf olan fi'ildir. Yazmak. /TCKO
- Fi'l-i müte'addî** : Geçişli fiil
Fâ'ilin fi'ili âhire tecâvüz eylese müte'addî olur. kağıdı kesmek, kalemi kırmak /TCKO
- Fi'l-i müte'addî-i ma'lûm** : Etken geçişli fiil
Eğer fâ'iline isnad olunursa fi'il ma'lum olur. /TCKO
- Fi'l-i müte'addî-i meçûl** : Edilgen geçişli fiil
Fi'ilin fâ'ili meşkûtun 'anh olur ise(işi yapan belli değilse) fi'il meçûl olur. Söz kesildi. Tezkire yazıldı. /TCKO
- Fi'l-i rivâyet** : bk. ef'âl-i rivâyet sîgaları
Seveymiş. MK, KT, KO
- Fi'l-i şart** : Şart fiili
Eğer baña ikrâm edersen ben de saña eylerin. /MU
- Fi'l-i ta'accüb** : Şaşkınlık fiili
Bir kimse bir husûs-ı kazıyyeyi hoşça ya ziyâdece bilse, kişi fi'ilin fâ'ilden sudûrunı görüp tafaccüb eyleyüp "Ne 'aceb bildi. " dir. /MU
- Fi'l-i ta'accüb-i ma'lûm** : Etken şaşkınlık fiili
Fi'l-i ta'accüb-i ma'lûm dimegûñ ma'nâsı fi'ili işleyen kimse fâ'ildür zikr oluna dimekdür. 'Aceb bildi. Hani bildi hani. /MU
- Fi'l-i ta'accüb-i meçûl** : Edilgen şaşkınlık fiili
Fi'l-i ta'accüb-i meçûl aña dirler ki anda fâ'il zikr olunmayıp belki mef'ûl zikr oluna. Ne 'aceb bilindi. /MU
- Fi'l-i ta'cîl** : Tezlik fiili
Vermek maddesiyle tereküb olundukta fi'l-i ta'cîl olur. Fi'ilin sür'at-i icrâsını ifâde eyler. Yazıverdim. Kesiverdim. /KO, TCKO
- Fi'l-i vucûbî** : Gereklilik fiili
Mâdde-i asliyyeye -malı/-meli lafzı ilave olunarak yapılır ki bir işin yapılmış yahut lâyük olduğuna ifade eder. Sevilmeli. /KT, KO

Fi'-i vucûbî-i şartî : Gerekliliğin şartı
Sevmeli ise. /MK, KT, KO, TCKO

-G-

Gâ'ib : 3. şahıs(erkek)
Gâ'ib oldur ki fiili işleyen gâ'ibde
ola, yani "Sen filân fi'ili işledün."
diyü yüzine hitab olunamaya.
Bildi Zeyd. /MU

Gâ'ibe : 3. dişî şahıs
Gâ'ib-i mü'ennes : 3. dişî şahıs
Gâ'ib-i müzekker : 3. erkek şahıs

-H-

Hâ-yı resmiyye : Hâ-yı resmiyye
Bazan hâ alâmet-i hareke olarak
yazılıp okunur, ona bu hâlde hâ-yı
resmiyye denir. oda, hâne /MK,
KT, KO, TCKO

Haber : Yükleme
Mübtedânuñ üzerine hükm
itdügün haberdür. 'Amr pîntidür.
/MU. İsimler bazan mücerred
olarak kullanılıp mübtedâ yahut
haber olur. "İstanbul pâyitahttır."
denildiğinde "pâyitahttır" haberdür.
/KT. "Gök yüksektir."
denildiğinde "yüksektir" haberdür.
/KO. "Hava serttir." denildiğinde
"serttir" haberdür. /MK, TCKO.
İsmi kendi hâli üzere kalmış
şeklidir. /MK

Hâl : 1. Şimdiki zaman
Şimdiki zamandır. Seviyor.
Geliyor. Seviyorum. /KT, KO,
TCKO

2. Zarf-fiil
Hâl oldur ki fâ'ilün fi'ili andan
sâdır oldukda hey'etin beyân
eyleye; yahut mef'ûlün fi'ili anuñ
üzerine vâkı' oldukda hey'etin
beyân eyleye. Sefere gitdüm yayak
iken. Urdum Zeyd'i ata binmiş
iken. /MU. Cümleinin
mütemmimâtıdır. Sen çocuk iken
âkil idin. /MK. Ekseriyâ fâ'ilin
icrâ zamânındaki hâlini beyân
eder. Gülerak geldi. /TCKO

Hâl-i ma'lûm : Etken geniş zaman
Hâl-i ma'lûmuñ ma'nâsı oldur ki
fi'ili işleyen kimse zamân-ı hâlde

işleye. Bilür. /MU

Hâl-i mechûl : Edilgen geniş zaman
Bilinür. /MU

Hâl-i şartî : Şimdiki zamanın şartı
Seviyor ise /KT, KO, TCKO

Hâl-i terkîbî : Zarf-fiil
İltizâmî fi'ilinin müfred gâ'ib
sığasının âhirine hafiflerde (ince
seslilerde) -rek, sakîllerde (kalın
seslilerde) -rak ilâvesiyle olur.
Söylenerek gitti.
/KO, TCKO

Hareke : Hareke (Bir harfin nasıl
okunacağını gösteren üstün/fetha
(a/e), esre/kesre (ı/î), ötre/ zamme
(u/ü, o/ö) işaretleri)
Ağzın mahrec-i mu'ayyeninden
savtın çıkmasına yardımcı olan
keyfiyyet-i mahsûsadır. /MK, KT,
TCKO

Harf : 1. Harf
Bir keyfiyyet-i mahsûsa ile ağzın
mahrec-i mu'ayyeninden çıkan
sestir. /MK, KO, TCKO

2. Edat

Harf odur ki andan bir ma'nâ
dilene velî yalnızca zikr
olunmagla hâsıl olmaya bir âhar
kelimeye koşmayınca. üzre /MU

Harf-i 'atf : Bağlama edatı

Dahu
Geldi Zeyd dahu Amr. Kezâlik vâd
da bu ma'nâyadır. Oturdum ve
yazdım. /MU. Ve, lisân-ı Arabî'de
olduğu gibi lisânımızda dahi harf-ı
'atf olup mutlaka cem' içindir.
Hâlid ve Mâcid geldi. /BO

Harf-i ba'zıyyet : Bir bütünüñ parçasını
gösteren çekim edatı
-dan/-den

Aldum akçadan. İçdüm sudan.
/MU

Harf-i beyân : bk. edât-ı beyân

-dan/-den
Zeyd yigirmi kimse getürdi kuldân
ve karavaşdan. Aynı zamanda
ıraklık ve geçmek ma'nâsın ifade
eyley. Ok attum yaydan. /MU

Harf-i cevâb-i cezá : Şartlı birleşik
cümlede cevap cümlesinin

- başındaki edat
Pes harfdür ki cevâb-ı cezâ
ma'nâsın ifade eyler. Gelürsenüz
pes biz de şöyle eyleyelüm. /MU
- Harf-i haber** : Bildirme eki
-dur/-dür
Zeyd kâyimdir. /MU
- Harf-i hevâ'î** : Hemzeli elif harfi
Elif bir harf-i hevâ'îdir ki
harekelendikte hemze olur ve
'alâmet olmak üzere hemze işâreti
ile kullanılır. /TCKO
- Harf-i ızrâb** : İhtimal anlamı veren
bağlama edatı
Bel harfdür ki ızrâb ma'nâsın ifade
eyler, ızrâb diyü hükmi mevzû'-ı
evveliden selb idüp sâniye isbât
itmege dirlir. Zeyd gelmedi belki
'Amr geldi. /MU
- Harf-i ibtidâ-i gâyet** : -den beri anlamı
veren zarf-fiil eki
-(a)lı/-(e)li harfdür ki zamân-ı
mâzide ibtidâ-i gâyet ma'nâsın
ifade eyler. Bu yire geleli ben seni
görmedüm. /MU
- Harf-i imlâ** : Sesli harf
Kelimât-ı Türkî'de ekseriyâ elif
fethaya, vâv zammeye 'alâmet
olarak kullanılır. Bunlara harf-i
imlâ denir. yalı, güzel, bal /MK,
KT, KO, TCKO
- Harf-i intihâ-i gâyet** : -e değin, -e dek
anlamını veren zarf-fiil
Çak harfdür ki intihâ-i gâyet
manâsın ifade eyler. Lâkin dek ile
çak'un farkı budur ki çak en
nihâyetine dirlir. degin de dek
manâsınadır. Gittim eve degin.
Amma vakt olur ki eve varınca
dirlir. /MU
- Harf-i irtibât-ı nev'** : Bağlama edatı
Ki harfdür ki evvele nev'an irtibâtı
olan yirde isti'mâl olunur. /MU
- Harf-i isti'ânet** : Bağlama edatı
ile
Yazdum yazuyı kalem ile. /MU
- Harf-i istidrâk** : Bağlama edatı
Velî harfdür ki istidrâk manâsı
ifade eyler. İstidrâk ol nesnedür ki
nefy ile isbât ile mütegâyir olan
kelâmuñ orta yirine gire. Zeyd
baña geldi velî 'Amr gelmedi.
Lâkin de bu ma'nâyadır. /MU
- Harf-i istifhâm** : Soru eki
Mîm ki esrelüdür harf-i
istifhâmdur. İstifhâm için fi'ile
girür, isme girür, gerek ism-i cins
olsun gerek ism-i şahs olsun. Zeyd
geldi mi?, Zeyd mi geldi? /MU
- Harf-i isti'lâ** : Üzere, üzerine anlamı
veren çekim edatı
Üzre
tam üzre/MU
- Harf-i medd** : Uzatma harfi
Elif, vâv ve yâ harflerine harf-i
medd denir. Fârisî ve Arabî
kelimelerde elif fethayı, yâ kesreyi
ve vâv zammeyi medd eder. kâtib,
mektûb, kerîm /MK, KT, KO,
TCKO
- Harf-i musâhabet** : Bağlama edatı
İle harfdür ki musâhabet ma'nâsın
ifade eyler. Zeyd çıktı bölügi ile.
/MU
- Harf-i nidâ** : bk. edât-ı nidâ
/KO, yâ harfdür nidâ için isti'mâl
olunur. Ey de yâ ma'nâsınadır. İy
de yâ manâsınadır. /MU
- Harf-i sebebiyyet** : Sebep bildiren
bağlama edatı
İle sebebiyyet ma'nâsın ifade
eyler. Yardum odunı balta ile.
/MU
- Harf-i selb-i mâzî** : Olumsuz geçmiş
zaman eki
Mîm harfdür ki selb-i mâzî için
gelür. Gelmedi. /MU
- Harf-i şart** : Şart edatı
Eger harfdür ki şart ma'nâsın ifade
eyler. Eger baña gelseñ ben de
saña ikrâm eylerdüm. Sîn de
bunuñ gibi harf-i şartdur ki şart
ma'nâsın ifade eyler. Zeyd gelirse
ben de varurım. İse harfdür ki şart
manâsın ifade eyler.
Filân gelse filân gitse. /MU
- Harf-i tahkîk** : Kesinlik bildiren
bağlama edatı
Evlâ budur ki bayk harf-i tahkîk
ola. Nitekim Arap dilinde inne

- harf-i tahkîkdür. /MU
- Harf-i tahsis** : Sebep bildiren çekim edati
İçün
Mal Zeyd içündür, çul at içündür. /MU
- Harf-i ta'lîl** : bk. edât-ı ta'lîl
ötrü harfdür ki ta'lîl ma'nâsın ifâde eyler. Saña geldüm musâhabetten ötrü. /MU
- Harf-i tasdik-i haber** : Cevap edati
Evet de belî de harflerdür ki tasdik-i haber ma'nâsın ifâde eylerler. Bes de harfdür ki bu ma'nâyı ifade eyler. /MU
- Harf-i temennî** : Temenni bildiren bağlama edati
Bolay harfdür ki temennî ma'nâsın ifâde eyler. Ola ki de bu ma'nâyadur. Kâşki harfdür ki temennî ma'nâsın ifade eyler. N' olaydı da evlâ budur ki harf olup bu ma'nâya ola. /MU
- Harf-i temlik** : bk. harf-i tahsîs
- Harf-i tenbîh** : bk. edât-ı tenbîh
Hay ve ha harflerdür ki tenbîh ifade eyler. /MU
- Harf-i terakkî** : bk. harf-i ızzâb
- Harf-i tereddüd** : Tereddüd bildiren bağlama edati
Ya harfdür ki tereddüd ma'nâsın ifâde eyler. Baña gelen ya Zeyd'dür ya 'Amr'dur. /MU
- Harf-i teşbîh** : Benzetme edati
Gibi
Zeyd arslan gibi olucudur. -layın/ -leyin de bunuñ gibidür. Zeydleyin /MU
- Harf-i zann** : Şüphe bildiren bağlama edati
Meger harfdür ki mahall-i zannda yani muhtemel-i karîbde isti'mâl olunur. /MU
- Harf-i zarfiyyet** : 1. Zarf-fiil eki
İken
Ol var iken gayra baş egmezüz. /MU
2. Bulunma hal eki (-da/-de)
-de harfdür ki zarfiyyet ifâde eyler. Zeyd'de akşam var. /MU
- Harf-i ziyâde** : Kuvvetlendirme edati
İneñ kâf-ı a'cemî ile harfdür ki ziyâdelik ma'nâsın ifâde eyler. ineñ güzel, ineñ tatlu /MU
- Hâsıl-ı masdar** : İsim-fiil
Edât-ı masdar şîn'e tebdîl olundukta hâsıl-ı masdar olur. geliş, gidiş /MK, KT. Masdarın ma'nâsının hâsılı olan hâlet-i hâricîye delâlet eden lafızdır. kesiş, yazış /KO, TCKO
- Hikâye-i hâl** : Şimdiki zamanın hikâyesi
Seviyor idi. /KT, KO, TCKO
- Hikâye-i istikbâl** : Gelecek zamanın hikâyesi
Sevecek idi. /MK
- Hikâye-i fi'l-i iltizâmî** : İstek fiilinin hikâyesi (isteğın hikâyesi)
Seveydi. /MK, KT, KO, TCKO
- Hikâye-i fi'l-i vucûbî** : Gereklilik fiilinin hikâyesi (gerekliliğın hikâyesi)
Sevmeliydi. / MK, KT, KO, TCKO
- Hikâye-i mâzî-i naklî** : Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi
Sevmiş idi. /MK, KT, KO, TCKO
- Hikâye-i mâzî-i şuhûdî** : Görülen geçmiş zamanın hikâyesi
Yazdı idi. /MK, KT, KO, TCKO
- Hikâye-i muzâri'** : Geniş zamanın hikâyesi
Sever idi. /MK, KT, KO, TCKO
- Hikâye-i müstakbel** : bk. hikâye-i istikbâl
/KT, KO, TCKO
- Hikâyet-i hâliyye-i teşkikiyye** : Şimdiki zamanın rivâyet birleşik zamanı
Bilir imiş. /MU
- Hikâyet-i nefy-i hâliyye-i teşkikiyye** : Olumsuz şimdiki zamanın rivâyet birleşik zamanı
Hikâyet-i nefy-i hâliyye-i teşkikiyye dimegün ma'nâsı oldur ki zamân-ı hâlde fi'l-vâki' olmaz diyü haber virmekdür şek tarîkiyle. Bilmez imişem. /MU
- Hurûf** : 1. Edatlar
bk. harf
2. Harfler

- bk. harf
Hurûf-ı 'atf : bk. edât-ı atf
 dahi, hem.....hem, yahut, yoksa
 Ben geldim, o dahi geldi. Hem
 yazdı hem okudu. Filân geldi ve
 gitti. Su yahut şerbet getir. Yoksa
 gelmedi mi? /KO, TCKO
Hurûf-ı infisâl: Ayrık harfler (Arap
 alfabesinde soldan bitişmeyen
 harfler)
 Sonraki harfe muttasıl olmayan
 harflerdir. elif, dâl, zel, râ, ze, vâv
Hurûf-ı ittisâl : Bitişik herfler(Arap
 alfabesinde sağdan ve soldan
 bitişen harfler)
 Sonraki harfe muttasıl olan
 harflerdir. Bunlar hurûf-ı infisâlin
 dışındaki harflerdir. /MK, KT,
 KO, TCKO
Hurûf-ı ma'ânî : bk. edevât
Hurûf-ı şart : Şart edatları
 bk. harf-i şart
 Eğer Bursa'ya gidersen şifâ
 bulursun. /KO

-İ-

- 'İlm-i nahv** : Cümle bilgisi (sentaks)
 Kelimelerin hîn-i terekübünde
 ârız olan ahvâlinde bahs eden bir
 fendir. /BO
'İlm-i sarf : Kelime bilgisi (morfoloji)
 Zât-ı kelimenin ahvâlinde bahs
 eden bir fendir. /BO
İsm : İsim
 İsim oldur ki yalnızca zikr
 olunmagla andan bir ma'nâ
 anlana, üç zamândan biri bile kasd
 olunmaya. er, 'avrat /MU. Bir
 kelimedir ki insan hayvan ve sâ'ir
 eşyadan birini bildirir. Ahmed,
 kalem /MK, KT, KO, TCKO. Bir
 vasf ile bağlanmaksızın mücerred
 bir şahsa yahut diğer bir şeye
 delâlet eyleyen kelimelerdir.
 İstanbul, kalem /TCKO
İsm-i 'aded : Sayı ismi
 İsm-i 'aded oldur ki sayu için vaz'
 oluna. bir, iki, üç...../MU.
 Sayılara verilen isimdir. /KO,
 TCKO

- İsm-i 'alem** : Özel isim
 Bir ferd-i mu'ayyene delâlet için
 konulmuştur. Ahmed, İstanbul
 /KO, TCKO
İsm-i âlet : Alet ismi
 Fâ'ilüñ fi'ilini vücûda getirdüğü
 yahut fiilini mef'ûle ulaştırduğı
 isimdür. bilecek âlet, bilinecek âlet
 /MU
İsm-i 'âmm : Cins isim
 Birden çok olan şahıslara delâlet
 için konulmuştur. Ona cins dahi
 denilir. şehir, at, bağ /KO, TCKO
İsm-i cins : bk. ism-i âmm
 Cinsüñ ismi demek ma'nâsına.
 İsm-i cins oldur ki vaz'-ı vâhidle
 bir emr-i küllî için vaz' oluna
 andan sonra efrâdından birinüñ
 üzerine husûsi ile ya ba'zı üzre ya
 külli üzre itlâkı sahîh ola. insan,
 feres /MU
İsm-i fâ'il : Etken anlamlı sıfat-fiil
 Edât-ı masdarın yerine nûn
 getirilip nûn'un evveli meftûh
 kılındıkta ma'lûm masdardan ism-
 i fâ'il yapılır. seven, yazan /MK..
 Mâdde-i asliyyeye elif nûn
 ilâvesiyle (-an/-en) olup masdarın
 ma'nâsı ile muttasıl olan şeye
 delâlet eder. Ma'lûm fi'ilden
 yapılır. söyleyen, arayan /KO,
 TCKO
İsm-i hâss : bk. ism-i 'alem
İsm-i istifhâm : bk. esmâ-i istifhâm
İsm-i işâret : İşaret ismi (işaret sıfat
 veya zamiri)
 İsm-i işâret oldur ki işâret için
 vaz' oluna. o, bu, şu, onda, işte,
 şunda /MU.
 Bir kelimedir ki onunla bir şeye
 işâret olunur. bu, şu, o /MK, KT,
 KO, TCKO
İsm-i ma'rife : bk. ma'rife
İsm-i masdar : İsim-fiil
 Edât-ı masdardan ârî olarak
 masdarın manâsını ifade eyleyen
 isimlerdir. yardım, sevgi /TCKO
İsm-i mef'ûl : Edilgen anlamlı sıfat-fiil
 Edât-ı masdarın yerine nûn
 getirilip nûn'un evveli meftûh

- kılındıkta meçhûl masdardan ism-i mef'ûl yapılır. sevilen, çekilen, verilen /MK, KT, KO, TCKO
- İsm-i mekân** : Yer ismi
İsm-i mekân şol isme dirler ki anda mekân ma'nâsı ola ve dahi fi'ile mahall düşe. girecek ev, ekinlik /MU. İsimlerin âhirine hafif harekeli(ince sesli) ise -lik, ağır harekeli ise(kalın sesli) -lık ilâvesiyle yapılır. çiçeklik, çalılık /TCKO
- İsm-i mensûb** : İlgî ismi
İsm-i mensûb terkîb-i takyîdîdür mensûbun ileyh ma'nâsınadır yani aña nisbet olunmuş dimekdür. bilmege mensûb, Basralu /MU. İsimlerin âhirine
-lı/- li , -lu/-lü getirilerek yapılır. Bursalu, Bursalı /KT
- İsm-i mensûb- ı ma'lûm** : Etker ilgî ismi
İsm-i mensûb- ı ma'lûm aña dirler ki fâ'ile nisbeti ola. 'Alâmeti oldur ki masdaruñ âhirin üstün kulup mensûb lafzını aña zamm iderüz. Bilmege mensûbuz. /MU
- İsm-i mevsûl** : Nisbet zamiri
Ki evlâ budur ki ism-i mevsûl ola. Bildir ki dirler yani şol nesne ki bildirde dimek ola. -cak/-cek, -acak/-ecek de bu manâyadır. bilecek /MU
- İsm-i muzmar** : Şahıs zamiri
Şol isme dirler ki gâ'ib için vaz' oluna o gibi ya muhâtab için vaz' oluna sen, siz mütekellim için ben, biz /MU
- İsm-i mübhem** : Belirsiz isim (belgisiz sıfat ve zamir)
Mübhem makâmında olan isimdir. 'Adet budur ki büyükler meclise sâ'irinden sonra gelir. /TCKO
- İsm-i nekre** : Belirsiz isim
İsm-i nekre oldur ki bir emr-i küllî için vaz' oluna ıtlâk olunmalu olsa efrâdından herbir ferde ihtimâli ola, yani efrâddan bir ferd-i gayr-ı mu'ayyen üzere delâleti ola. Lâkin murâd kankısı idügi ma'lûm olmaya. er, 'avrat /MU
- İsm-i şahs** : Özel isim
İsm-i şahs ol isimdür ki vaz'-ı vâhidle bir mu'ayyen şey için vaz' oluna. Zeyd, 'Amr, Basra, Kûfe /MU °
- İsm-i tafdil** : Üstünlük ismi
Terkîb-i takyîdîdür, tafdil, mufaddal ma'nâsınadır, arturulmuş dimek ma'nâsına. /MU
- İsm-i tafdil-i ma'lûm** : Etken anlamlı üstünlük ismi
İsm-i tafdil-i ma'lûm odur ki fâ'ile nisbeti ola. 'Alâmeti oldur ki ism-i fâ'ilün âhirine bir -rek lafzın ya -rak lafzın getirürüz ism-i fâ'ile ziyâdelik ma'nâsı ârız olsun. idicirek, okucırak ve dahı gömgök, yemyeşil gibi ma'nâlar da ism-i tafdile râci'dür. Bir kimse "Filân kimse ziyâde ehl-i 'ilmdür. " dise ism-i tafdile ilhâk olunur. /MU
- İsm-i tafdil-i meçhûl** : Edilgen anlamlı üstünlük ismi
İsm-i tafdil-i meçhûl oldur ki mef'ûle nisbeti ola. Yani ki ziyâde işlenmiş mef'ûl ola. bilinmişrek /MU
- İsm-i tasgîr** : Küçültme ismi
İsm-i tasgîr kiçilenmiş isim dimekdür. Zira tasgîr mef'ûl ma'nâsınadır. Masdaruñ ve sâ'ir esmânuñ olarak iki kısımdur. Masdaruñ olsa masdar-ı maksûr sığasın bulup âhirine bir -cık lafzın getirürüz. bilmecük. Sâ'ir esmâdan olsa iki harf üzerine olup âhiri cezimlü olsa -cügez ve -cugaz ile gelür. ercügez. İki harf üzere olup âhiri hareketlü olsa girü -cük ve -cuk ile gelür. yimecük. İki harften artuk olsa âhirinde cezimlü kâf olsa kâfdan ön bir üstünlü cîm getirürüz. balıcak(balıkçak). Ahirinde kâf olmasa girü kezâlik -cuk ve -cük ile gelür. peynircük. Ve dahı vakt olur ki ism-i tasgîri bir yüzden dahı tabîr eyler. yaramazca /MU.

İsimlerin âhirine
-cuk / -cük, -cağız/-ceğiz ilhâk
olundukta ism-i tasgîr olup
küçüklük ifade eder. kedicik,
kızcağız /KT, TCKO

İsm-i tasgîr-i ma'lûm : Etken anlamlı
küçültme ismi
İsm-i tasgîr-i ma'lûm aña dirler ki
fi'l-i ma'lûmuñ buña nisbeti
vardur, yahut diyevüz ki bunuñ
fâ'ile nisbeti vardur. /MU

İsm-i tasgîr-i mechûl : Edilgen anlamlı
küçültme ismi
İsm-i tasgîr-i mechûl demek fi'l- i
mechûle ya mef'ûle nisbeti ola
dimekdür. bilinmecük /MU

İsm-i tecrîd : Dönüşlülük zamiri
Kendü ve kendi lafızlarıdır ki
başkası karışmayarak bir şahsı
göstermek için kullanılır. /KO

İsm-i zamân : İsm-i zamân şol isme
dirler ki manâsında zaman ola ve
dahı fiile mahall düşe. bilecek
zaman /MU

İsm-i zarf : bk. esmâ-ı zurûf

İstikbâl-i şartfî : Gelecek zamanın şartı
Sevecek ise /MK

İstisnâ : İstisna

Bir şeyi bir hükmden çıkarmaktır
eyle hükm ki evvel ol hükmdede
dâhil oldu idi. Kavm baña geldi
Zeyd degül. /MU

İzâfet : İsim tamlaması

İzâfet bir ismi bir isme nisbet
itdürmege dirler. filânuñ kolu /MU.
Husûsî bir ma'nâ ifâdesi için bir
ismi diğere bir isme rabt
eylemektir. Bebek'in mehtabı,
evin damı, İstanbul'un zevki /MK,
KO, TCKO

İzâfet-i beyâniyye : Belirtisiz isim
tamlaması

Muzâfun ileyh muzâfın nev'ini
beyân ider ve muzâfun ileyhin
âhirine sağır kef ilâve
olunmayarak mücerred sûretinde
getirilir. çınar ağacı /KO, TCKO

İzâfet-i lâmiyye : Belirtili isim
tamlaması

Muzâfun ileyhin âhirine sağır kef

ilâve olunup nisbet ve temellük
ma'nâlarını gösterür. evin damı,
filânın evi /KO, TCKO

-K-

Kelâm : Söz

bk. cümle

Bir lafz-ı mürekkebe ola, yani
fâ'ide vire . Bunun gibi lafz-ı
mürekkebe kelâm da dirler, cümle
de dirler. /MU. Söyleyip
yazdığımızdır. /KO. Bir tam söz
demektir. /MK, TCKO, BO

Kelâm-ı tahazzün : Hüzün ifade eden
söz

Dirîğ dirler hayf manâsına olur ki
kelâm-ı tahazzündür, gâh olur ki
kelâm-ı tahazzündür, gâh olur ki
sakınmak ma'nâsına isti'mâl
olunur. Şu yâdigârı senden dirîğ
itmezüz. /MU

Kelime : Kelime, sözcük

Kelime bir lafzdur ki söylendükde
andan bir ma'nâ anlana mühmel
ola ya müsta'mel ola. er, 'avrat
/MU. Ağızdan çıkıp bir ma'nâyı
ifâde eden sözdür ki dokuz
nev'idir: İsim, sıfat, zamir, ism-i
işâret, mübhemât, masdar, fer'-i
fi'il, edevât /MK, KT. Yalnız bir
ma'nâyı mevzû' olan lafızdır ve
beş nev'idir: İsim, sıfat, zamir,
fi'il, edevât /TCKO

Kemmiyyet : Nicelik

Bir yahut birden ziyâde bir şeyi
beyân eylemek ki evvelkisine
müfred, ikincisine cem' denir. /KO

Kesre : Esre(Harfî ı/i okutan işâret,
alâmeti yâ'dır.) /MK, KT, KO,
TCKO

Kesre-i hafffe : i sesi(düz, ince, dar ünlü)
Kelimât-ı Türkiyye'de altında esre
bulunmayan ve kısa okunan
esredir. /MK, KT, KO, TCKO

Kesre-i memdûde : Uzun i sesi
Kesre-i sakîlenin altına konan
esredir. /MK, KT, KO, TCKO

Kesre-i sakîle : ı sesi (düz, kalın, dar
ünlü)

Kelimât-ı Türkiyye'de altında esre

işâreti bulunan kesredir. kırılmak /MK, KT, KO, TCKO

Keyfiyyet : Nitelik

Bir şeyin müzekker yani erkek ve mü'ennes yani dişi olduğunu ta'yîn etmektir. /KO

Kinâye : Kinaye

İsim olmayarak bir şahsı yahut bir şeyi gösteren kelimelerdir. Bunlar, zamîr, ism-i işâret ve mübhemâttir. /KO

Küsûrât : Kesirler (kesir sayıları)

'Adedlerin cüzleridir ki yarım, üçte bir, dörtte bir ve ileri doğru gider. /TCKO

-L-

Lafz : Söz

Lafz odur ki insan anı dile getüre, söyleye. Zeyd, Amr /MU

Lafz-ı hafif : İnce seslilerle meydana getirilen söz. Gelgil. /MU

Lafz-ı sakil : Kalın seslilerle meydana getirilen söz. Okugıl. /MU

-M-

Ma'dûd : Sayılan

Sayılan şeydir. beş altın, yüz kuruş şekillerinde altın ve kuruş ma'dûddur. /TCKO

Ma'lûm : Etken

Ma'lûm dimegûn ma'nâsı bilinmiş dimekdür. /MU

Ma'lûm-ı binâ-i merre : bk. binâ-i merre-i ma'lûm

Ma'lûm-ı binâ-i nev' : bk. binâ-i nev'-i ma'lûm

Ma'lûm-ı emr-i gâ'ib : 3. şahıs etken emir

Bilsün. Bilsünler. /MU

Ma'lûm-ı emr-i hâzır : 2. şahıs etken emir

Gel. Otur. /MU

Ma'lûm-ı fi'l-i ta'accüb : bk. fi'l-i ta'accüb-i ma'lûm

Ma'lûm-ı ism-i âlet : Etken fiilden yapılan alet ismi

Ma'lûm-ı ism-i âlet dimegûn ma'nâsı fi'l-i ma'lûmuñ aña nisbeti ola dimekdür. Alâmeti oldur ki

âlet lafzına bilecek lafzını yahut bunuñ mislini zamm iderüz. yazacak kalem /MU

Ma'lûm-ı ism-i mekân : Etken fiilden yapılan yer ismi

Ma'lûm-ı ism-i mekân anuñ için dirler ki ism-i mekâna fi'l-i ma'lûmuñ nisbeti vardur. bilecek mekân /MU

Ma'lûm-ı ism-i tafdil : bk. ism-i tafdil-i ma'lûm

Ma'lûm-ı ism-i mensûb : bk. ism-i mensûb-i ma'lûm'

Ma'lûm-ı ism-i zamân : Etken fiilden yapılan zaman ismi

Mâlûm-ı ism-i zamân dimegûn ma'nâsı ism-i zamâna fi'l-i ma'lûmuñ nisbeti ola dimekdür. Alâmeti oldur ki bilecek lafzını ve dahı bunuñ gibileri lafz-ı zamâna zamm iderüz. bilecek zamân /MU

Mâ'lûm-ı nefy-i hâl : Etken olumsuz şimdiki zaman

Ma'lûm-ı nefy-i hâl dimegûn ma'nâsı fiili zamân-ı hâlde işlemeyen kimse zikr oluna dimekdür. 'Alâmeti oldur ki masdaruñ âhirinden mîm'i kâf'ı ya mîm'i kefi giderürüz, yirlerine bir -maz/-mez lafzın getirürüz. Bilmez. Bilmezüz. /MU

Mâ'lûm-ı nefy-i müstakbel : Etken olumsuz gelecek zaman

Mâ'lûm-ı nefy-i müstakbel dimegûn manâsı fiili gelecek zamânda işlemeyecek kimesne zikr oluna dimekdür. Alâmeti oldur ki masdaruñ âhirinden mîm'i kâf'ı ya mîm'i kefi giderürüz, yirine bir üstünlü mîm ve bir üstünlü yâ getirürüz yahut müstakbel sîgasın bulup âhirinde vâkı' olan harfden öñdin bir üstünlü mîm getirürüz. Bilmeye. Okumaya. /MU

Ma'lûm-ı nehy-i gâ'ib : Olumsuz 3. şahıs etken emir

Ma'nâsı bir gâ'ibde olan kimseyi işi işlemeyecek kimesne zikr oluna dimekdür. Bilmesün. Bilmesünler.

/MU

Mâ'lûm-ı nehy-i hâzır : Olumsuz 2.şahıs etken emir

Mâ'lûm-ı nehy-i hâzır dimegûn ma'nâsı fi'ili işlemeyecek kimse ki anıla dimekdür. Bilme. Bilmeyeyin. Bilmen. /MU

Ma'lûm-ı te'kîd-i nefy-i müstakbel : Pekiştirilmiş olumsuz etken gelecek zaman

Ma'nâsı gelecek zâmanın cem'inde fi'il vücûd bulmaya dimekdür te'kîd muhkem kılmaga ve berkitmege dirler. Hergiz bilmeye. Hergiz bilmeyevüz. /MU

Ma'rife : Belirli

Ma'rife odur ki şey-i mu'ayyen için vaz' oluna. Zeyd, Amr /MU. Bir ferd-i mu'ayyene münhasır olan isimdir. Bir kimse hizmetkârına "O kalemi getir." dediğinde aralarında ma'lûm olan kalemi işitmiş olur. /TCKO, BO

Masâdir-i zamâniyye : Zaman mastarları

Zamân gösteren mürekkebe masdarlardır. Olmak fiili mâzî-i naklî, muzâri' ve müstakbel ile terkîb olunur. /KO

Masdar : Mastar

Bir isimdir ki bir işi yapmak yahut şöyle böyle olmak ma'nâlarını ifade eder. Ahirine -mak/-mek ilâve olunur. söylemek, gelmek /KT, KO, TCKO

Masdar-ı aslî : Asıl mastar

-mak/-mek ile kurulan mastardır. okumak, yazmak /KO. Bir zamâna delâlet etmediği gibi bir zâta nisbeti dahi mülâhaza olunmayıp mücerred olarak zihinde tasavvur edilen fiil ma'nâsından ibarettir. Mektebe devam etmek lâzımdır. /TCKO

Masdar-ı basît : Basit mastar

-mak/-mek ilâvesiyle ortaya çıkan mastarlardır. gelmek, kalmak /KO

Masdar-ı hafif : -mek ile yapılan mastar Hafif hareke(ince sesli) ile kullanılan mastarların âhiri -mek

olur. Bunlara masdar-ı hafif denir. esmek, üşümek /KO

Masdar-ı lâzım : Geçişsiz mastar

Eğer ma'nâsı fâ'ilin hâli olup da ondan başkasına dokunmaz ise lâzım denir. uyumak, yatmak /KT, KO

Masdar-ı lâzım-ı kıyâsî : Kurallı geçişsiz mastar

Edât-ı masdardan evvel nûn veya lâm ilâvesiyle yapılır. gezinmek, kırılmak /KO

Masdar-ı lâzım-ı semâ'î : Kuralsız geçişsiz mastar

Zâtında lâzım bulunan kelimelerdir. yatmak, kalkmak /KO

Masdar-ı maksûr : Hafifletilmiş

mastar(-ma/-me ile yapılmış fiil ismi). Sonunda k bulunmayan masdarlardır. bilme, anlama /MU

Masdar-ı ma'lûm : Etken mastar

Masdarın ma'nâsı fâ'ilin işi olduğu hasebiyle mülâhaza olunur ise ma'lûm olur. kitabı hocaya vermek /MK. Fâ'ilin nisbet olduğu masdardır. kırmak, uyumak /KT

Masdar-ı mechûl : Edilgen mastar

Müte'addînin fâ'ili nazar-ı dikkate alınarak yalnız mef'ûlüne ta'alluk mu'teber olursa masdar mechûl olur. kalem kırılmak, kâğıt yazılmak /MK, KT, TCKO

Masdar-ı menfî : Olumsuz mastar

Kendisine edât-ı nefy olan -ma/-me ilâve kılınan masdardır. sevmeyiş, yazmayış /MK. Kendisinde yokluk manâsi bulunan masdardır. yapmamak /KO

Masdar-ı mezîd : Türemiş mastar

Madde-i asliyyesine sonradan katılan harf bulunan masdarlardır. aramak, utanmak /MK

Masdar-ı mutâva'at : Dönüşlü mastar

Edât-ı masdardan evvel nûn ilâvesiyle yapılır. Bazen lâm ilâvesiyle de olur. çekinmek, kırılmak /KO

Masdar-ı mücerred : Yalın mastar

- Madde-i asliyyesinde sonradan katılma harf bulunmayan mastardır. söylemek, istemek. /MK
- Masdar-ı müfred** : Teklik bildiren mastar
bir bilmek /MU
- Masdar-ı mürekkeb** : Birleşik mastar
Masdarların başka bir kelimeyle tereküb etmiş şekillerine masdar-ı mürekkeb denir. aç kalmak, ateş yakmak /MK, KT, KO
- Masdar-ı müsbet** : Olumlu mastar
Kendisinde varlık manâsı bulunur. masdardır. bulmak, almak /MK, KT, KO
- Masdar-ı müte'addî** : Geçişli mastar
Ma'nâsı fâ'ilin hâli olup da başkasına dokunur ise müte'addî denilir. kâğıdı kesmek, kalemi kırmak, yazmak MK, /KT, KO,
- Masdar-ı müte'addî-i kıyâsî** : Kurallı geçişli mastar
Aslı lâzım olup edât-ı masdardan evvel edât-ı ta'diye olan -dır/-dir ilâvesiyle müte'addî kılınan masdardır. gezdirmek /KO
- Masdar-ı müte'addî-i ma'lûm** : Etken geçişli mastar
Fâile nisbet olan masdardır. kesmek, kırmak /KO
- Masdar-ı müte'addî-i meçhûl** : Edilgen geçişli mastar
Mef'ûle nisbet olan masdardır. kesilmek, kırılmak /KO
- Masdar-ı müte'addî-i semâ'î** : Kuralsız geçişli mastar
Bazısı müte'addî-i nâkıs ve bazısı müte'addî-i kâmil olan masdardır. /KO
- Masdar-ı sakîl** : -mak ile yapılmış mastar
Hareke-i sakîle ile kullanılan masdarların âhiri -mak olur. Bu masdarlara masdar-ı sakîl denir. okumak, usanmak /KO
- Masdar-ı tahfîfî** : Hafifletilmiş mastar(-ma/-me ile yapılmış fiil ismi)
Tahfif için edât-ı masdarlar hâ-yı resmîyeye tebdil olunup masdar-ı tahfîfî ismini alır. kırma, kesme ,
büyüme /MK, KO, TCKO
- Masdar-ı te'kîdî** : Pekiştirilmiş mastar
Masdar-ı asliyyeye -lık/-lik ilâvesiyle olur. kesmeklik, kırmaklık /KO, TCKO
- Masdar-ı tesniye** : İkilik bildiren mastar
iki bilmek /MU
- Masdariyyet** : Mastar olma hali
Fiillerin şahıs ve zaman göstermeyen fakat müsbet ve menfî halleri bulunabilen isim şeklinin anlattığı oluş ma'nâsıdır. /MU
- Ma'tûf** : Bağlanmış
Hâlid ve Mâcid geldi. cümlesinde Mâcid. /BO
- Ma'tûfun aleyh** : Kendisine bağlanan
Hâlid ve Mâcid geldi. cümlesinde Hâlid. /BO
- Mâzî** : Geçmiş zaman
Mâzî ol fiile dirler ki geçmiş zamanda işlenmiş ola. Bildi. /MU
- Mâzî-i ma'lûm** : Etken geçmiş zaman
Bildi. Yazdı. /MU
- Mâzî-i menfî** : Olumsuz geçmiş zaman
Yazdı. /BO
- Mâzî-i naklî** : Anlatılan geçmiş zaman
Mâdde-i asliyyeye -mış ilâvesiyle yapılır. Filân adam gelmiş. /KT.
Bazan te'kîd için -dır lafzı ilâve olunur. MK, KO, TCKO, BO
- Mâzî-i naklî-i şartî** : Öğrenilen geçmiş zamanın şartı
sevmiş ise, sevmiş isek /MK, KT, KO, TCKO
- Mâzî-i şuhûdî** : Görülen geçmiş zaman
Geldi gibi ki filân adam geldi, gördüm. demek olur. /KT.
Mütekellimin gördüğünü yahut görmüş gibi bildiğini haber veren sîgadır. /MK, KO, TCKO
- Mâzî-i şuhûdî-i şartî** : Görülen geçmiş zamanın şartı
Sevdi ise, sevdi isen /MK, KT, KO, TCKO
- Mechûl** : Edilgen
Mechûl dimegûn ma'nâsı bilinmemiş demektür. Mechûle mechûl anuñ için dirler ki fi'ili işleyen zikr olunmamışdır, belki

- yalnuzca işlenen zikr olunmuşdur.
/MU
- Mechûl-i binâ-i merre** : bk. binâ-i merre-i mechûl
- Mechûl-i binâ-i nev'** : bk. binâ-i nev'-i mechûl
- Mechûl-i emr-i gâ'ib** : 3. şahıs edilgen emir
Mechûl-i emr-i gâ'ib dimegûn ma'nâsı ol iş buyurulan gâ'ib işleyen olmaya belki işlenen ola dimekdür. Bilinsün. Yazılsun. /MU
- Mechûl-i emr-i hâzır** : 2. şahıs edilgen emir
Mechûl-i emr-i hâzır dimegûn ma'nâsı fi'ili işleyecek kimse mezkûr olmaya belki işlenecek nesne mezkûr ola dimekdür. Bilin. Yazıl. /MU
- Mechûl-i fi'l-i ta'accüb** : bk. fi'l-i ta'accüb-i mechûl
- Mechûl-i ism-i âlet** : Edilgen fiilden yapılan alet ismi
Mechûl-i ism-i âlet dimegûn ma'nâsı fi'l-i mechûlün aña nisbeti ola dimekdür. bilinecek alet /MU
- Mechûl-i ism-i mekân** : Edilgen fiilden yapılan yer ismi
Mechûl-i ism-i mekân dimegûn ma'nâsı ism-i mekânun fi'l-i mechûle nisbeti ola dimekdür. bilinecek mekân /MU
- Mechûl-i ism-i mensûb** : Edilgen ilgi ismi
Mechûl-i ism-i mensûbun ma'nâsı fâ'ile nisbeti olmaya dimekdür. bilinmege mensûb /MU
- Mechûl-i ism-i tasgîr** : bk. ism-i tasgîr-i mechûl
- Mechûl-i ism-i tafdil** : bk. ism-i tafdil-i mechûl
- Mechûl-i ism-i zamân** : Edilgen fiilden yapılan yer ismi
Mechûl-i ism-i zamân dimegûn manâsı fi'l-i mechûlün ism-i zamâna nisbeti ola dimekdür. bilinecek zaman /MU
- Mechûl-i nefy-i hâl** : Olumsuz edilgen şimdiki zaman

- Mechûl-i nefy-i hâl dimegûn** ma'nâsı budur ki fi'ili zamân-ı hâlde işlemeyen kimse zikr olunmaya belki işlenmeyecek nesne zikr oluna dimekdür. bilinmeye /MU
- Mechûl-i nehy-i gâ'ib** : 3. şahıs olumsuz edilgen emir
Mechûl-i nehy-i gâ'ib dimegûn ma'nâsı işlenmeyecek nesne zikr oluna işleyecek kimse zikr olunmaya dimekdür. Bilinmesün. /MU
- Mechûl-i nehy-i hâzır** : bk. nehy-i hâzır-ı Mechûl
- Mechûl-i te'kid-i nefy-i müstakbel** : Edilgen pekiştirilmiş olumsuz gelecek zaman
Mechûl-i te'kid-i nefy-i müstakbel dimegûn ma'nâsı fiili gelecek zamanun cem'inde işlemeyen anılamaya belki işlenmeyen anıla dimekdür. Nefy-i müstakbel mechûlünün aydır illâ bu kadar var ki bunun evvelinde bir hergiz vardır. Hergiz bilinmeye. /MU
- Mef'ûl** : Nesne
İşlenen nesneye mef'ûl dirler. Okıdı Zeyd kâğıdı /MU. Fi'ilin kendisine dokunduğunda "kalemi kırmak" cümlesinde "kalemi" kelimesi böyledir. /KT
- Mef'ûl-i mutlak** : Zarf tümleci
Mef'ûl-i mutlak masdardur ya binâ-i merredür ya binâ-i nev'dür kendü fi'illerine mukârin olmuşdur. Bildüm bir dürlü bilmek ile. Bildüm bir kerre bilmek ile. /MU
- Mef'ûlün bih** : Düz tümleç(nesne)
Mef'ûlün bih oldur ki fi'ili anuñ üzre vakı' ola. Urdum 'Amr'ı. /MU. İsmiñ âhiri meksûr kılınıp alâmet olarak yâ yazılır. "Kitabı severim ." cümlesinde "kitabı" kelimesi böyledir. /MK, BO. "Baharı severim ." cümlesinde "baharı" kelimesi böyledir. /TCKO
- Mef'ûlün fih** : Dolaylı tümleç(ismin -da/-de halinde)

Mef'ûlün fi'ih oldur ki fi'il anuñ içinde işlene zarf-ı zamân, zarf-ı mekân didügümüzdür ki fi'il anlaruñ içinde işlenmişdür. Namaz kıldum evde. Girdüm ev içine. /MU

Mef'ûlün ileyh : Dolaylı tümleç (ismin -e/-a halinde)

İsmin âhiri meftûh kılınp 'alâmet olarak hâ-yı resmiyye yazılır. Derse çalış. Vapura bindim. /KO, TCKO

Mef'ûlün leh : Zarf tümleci

Mef'ûlün leh oldur ki zikr olunan fi'ile bahane kılına. Dögdüm Zeyd'i edeblemek için. /MU

Mef'ûlün ma'a : Zarf tümleci (ismin -la/-le vasıta halinde)

Mef'ûlün ma'a oldur ki anda ma'iyyet ma'nâsı olup fâ'ilden ya mef'ûlden sonra zikr oluna. Zeyd geldi babasıla. /MU

Mevsûf : Sıfatlanan

Sıfatlanan kelimedir. "Siyah at " denildiğinde "at" kelimesi böyledir. /KT. Sıfat ile ismin hâl ve keyfiyyeti bildirilmiş kelimedir. "Güzel araba " denildiğinde "araba " kelimesi böyledir. /MK. Sıfattan sonraki isindir. "Büyük ev" denildiğinde "ev " kelimesi böyledir. /KO. Vasıf manâsı ile muttasıl olan isimdir ki sıfatlanan kelimedir. Güzel câme, dil-nişîn köşk kelimeleri böyledir. /TCKO

Muhâtab : 2. erkek şahıs

Muhâtab oldur ki fi'ili işleyen hâzır ola yani filân fi'ili sen işledüñ diyü yüzine hitâb oluna. Bildüñ. /MU

Muhâtaba : 2. dışı şahıs

bk. muhâtab /MU

Muzâf : Tamlanan

Muzâf nisbet olunmuş dimekdir. "Amr'un oğlu" denildiğinde "oğlu" kelimesi böyledir. /MU. "İstanbul'un zevki" denildiğinde "zevki" kelimesi böyledir. /KT. "Evin damı" denildiğinde "damı" kelimesi böyledir. /KO. İzâfetin

bir kelimesidir. "Bebek'in bahçesi " denildiğinde "bahçesi " kelimesi böyledir. /TCKO.

Muzâfun ileyh : Tamlayan

Muzâfun ileyh aña nisbet olunmuş dimekdir. İstilahda bir ismi bir isme nisbet itdürüp zamm itmekdür. "Amr'un oğlu" denildiğinde "Amr'un" kelimesi böyledir. /MU. İzâfette rabt edilen isimlerden biridir. "Evin damı" denildiğinde "evin" kelimesi böyledir. /MK, KO, BO. İzâfette muzâfın üzerine takdîm olunan kelimedir. "Bebek'in bahçesi " denildiğinde "Bebek" kelimesi böyledir. /TCKO

Muzâri'- i menfi : Olumsuz geniş zaman

Muzâri'ye -mez ilâve edilerek yapılır. Müfred mütেকelliminde zâ hazf olunur. Yazmaz. Yazmam. /TCKO, BO

Muzâri'-i şartı : Geniş zamanın şartı

Sever ise /MK, KO, TCKO

Muzmar : Şahıs zamiri

Muzmar diyü şol isme dirler ki gâ'ib için vaz' oluna o ya muhâtab için vaz' oluna sen, siz ya mütেকellim için vaz' oluna ben, biz. /MU

Muzmarât : Şahıs zamirleri

bk. muzmar /MU

Muzmar-ı munfasıl : Şahıs zamiri (ayrık zamir)

Muzmar-ı munfasıl oldur ki istiklâli dile gele, söylene bir şey'-i âhara tebe'iyet ile söylenmeye. O, sen, siz, ben, biz /MU

Muzmar-ı muttasıl : İsim çekiminde iyelik eki, fiil çekiminde şahıs eki (bitişik zamir)

Muzmar-ı muttasıl oldur ki istiklâli söylenmeye belki bir kelime-i âhara tebe'iyet ile söylene. Bildi'de mukadder olan o. Bildüñ 'de muttasıl olan kâf-ı Acemî(-ñ). Bildüñüz'de muttasıl olan -ñüz. Bildüm'de muttasıl olan mîm(-m). Bildük'de muttasıl olan

- kâf-ı Arabî(-k). /MU
- Mübâlağa-i ism-i fâ'il** : Devamlılık bildiren sıfat-fiil
Mübâlağa-i ism-i fâ'il devam içündür. /MU. Edât-ı masdarın mîm'i hazf olunup kâf ile kef meftûh kılındıktan sonra bir de nûn ilâvesiyle olan ism-i fâ'illerdur. solgun /KO. İsm-i fâ'ile ziyâde ma'nâsı verir. söyleyici, bilgiç /MK, KT; Hafif hareketlerde -ken, -giç, -ge, -geç ağır hareketlerde -kan, -gıç, -gaç, -gan lafızlarının mâdde-i asliyyeye ilâvesiyle olur. dalgıç, yüzgeç /TCKO
- Mübhemât** : Belgisiz zamirler
Bellî etmeyerek bir şahsı yahut bir şeyi anlatan kelimelerdir. kendi, ne, nice, kaç /MK, KT, KO, TCKO
- Mübtedâ** : Özne
Mübtedâ oldur ki üzerine bir hükm ile haber vermek için başlayup söyledüğün mübtedâdur. "Amr pintidür." cümlesinde "Amr" . /MU. İsimler bazan mücerred olarak kullanılıp mübtedâ olur. "İstanbul pâyitahttır. " denildiğinde "İstanbul" kelimesi mübtedâdur. /MK, KT, KO, TCKO
- Mübtedâ-i evvel** : 1. özne
"Zeyd babası kâyimdür." cümlesinde "Zeyd" kelimesi. /MU
- Mübtedâ-i sânf** : 2. özne
"Zeyd babası kâyimdür." cümlesinde "babası". /MU
- Mücerred** : Yalın hal
Mübtedâ hâlindeki kelimedir. "İstanbul pâyitahttır. " denildiğinde "İstanbul" kelimesi mücerredir. /KT. İsm-i fâ'il, mübtedâ ve haber hâlidir. İsm-in kendi hâli üzere kullanılmasıdır. /MK, KO, TCKO
- Mü'ennes** : Dişi
Keyfiyyet bakımından bir isim nev'idir. /KO, TCKO
- Mü'ennes-i hakîkî** : Hakiki dişi kelime
Dişi isimdir. Zeynep, Ayşe /KO,

TCKO

- Mü'ennes-i i'tibârî** : İtibari dişi kelime
Semâ'i ve kıyâsî olarak iki kısımır. /KO
- Mü'ennes-i kıyâsî** : Kurallı dişi kelime
Arapça'da âhîrinde tâ-ı te'nîs bulunan kelimelerdir. Bu tâ hâ-yı resmiyye şeklinde okunur. Ayşe, kâtibe /KO, TCKO
- Mü'ennes-i semâ'î** : Kuralsız dişi kelime
Te'nîs 'alâmeti tâ olmadığı hâlde mü'ennes i'tibâr olunan isimlerdir. 'Ayn kelimesi göz manâsına gelir ve mü'ennes kabul edilir. /KO, TCKO
- Müfred** : Teklik
Müfred oldur ki fi'ili işleyen hemân bir ola. /MU. Yalnız bir şeyi bildirir. kalem /MK, KT, TCKO. İsimlerin kemmiyet bakımından ayrılmış tek bir şahsı ifade eden şeklidir. kalem /KO
- Müfred-i gâ'ib** : 3. teklik şahıs
3. kişinin tek başına hâlidir. Geldi(o). /KT
- Müfred-i muhâtab** : 2. teklik şahıs
2. kişinin tek başına hâlidir. Yazdın(sen). /KT
- Müfred-i mü'ennes-i gâ'ibe** : 3. teklik dişi şahıs
Fâ'il bir 'avrat ola ki gâ'ibe ola dimekdir. /MU
- Müfred-i mü'ennes-i muhâtaba** : 2. teklik dişi şahıs
Fâ'il bir 'avrat ola ki hâzıra ola söz yüzine söylene dimekdir. /MU
- Müfred-i mü'ennes-i mütekellime** : 1. teklik dişi şahıs
- Müfred-i mütekellim** : 1. teklik şahıs
1. kişinin tek başına hâlidir. Geldim(ben). /KT
- Müfred-i müzekker-i gâ'ib** : 3. teklik erkek şahıs
Fâ'il bir er ola ki gâ'ib ola dimekdir. /MU
- Müfred-i müzekker-i muhâtab** : 2. teklik erkek şahıs
Fâ'il bir er ola ki hâzır ola yani filânı işledüm ya işlersin diyü söz

- anuñ yüzine söylene dimekdir. /MU
- Müfred-i müzekker-i mütekellim** : 1. teklik erkek şahıs
- Mürekkebât** : Birleşik kelimeler
Birden fazla lafızla ifâde edilen kelimeler. Onbir, oniki /MU
- Müsned** : Yükleme
Kelâmın aslını teşkil eder. "Adâlet güzeldir." denildiğinde "güzeldir" kelimesi müsneddur. Fiil cümlelerinde ise fiil müsneddur /KO, TCKO. Bir hâl ve sıfat bir şeye nisbet olunur ve muhâtab ondan fâ'ide-i tâmmе hâsıl edip onun üzerine sükût etmek sahîh olur, işte o nisbete isnâd ve zarfından ikincisine müsned denir. /BO
- Müsnedün ileyh** : Özne
Kelâmın aslını teşkil eder. "Adâlet güzeldir." denildiğinde "adâlet" kelimesi müsneddur. /KO, TCKO. Bir hâl ve sıfat bir şeye nisbet olunur ve muhâtab ondan fâ'ide-i tâmmе hâsıl edip onun üzerine sükût etmek sahîh olur, işte o nisbete isnâd ve zarfından birincisine müsnedün ileyh denir. /BO
- Müstakbel-i şartî** : Gelecek zamanın şartı
sevecek ise /KO
- Müstesnâ** : İstisna edilen
İstisnâ bir şeyi hükmden çıkarmaktır. Şeyden murâdumuz müstesnâdur. Kavm bana geldi, Zeyd degül. cümlesinde Zeyd. /MU
- Müstesnâ minh** : Kendisinden istisna edilen
İstisnâ bir şeyi hükmden çıkarmaktır. Eyle hüküm ki evvel ol hükme dâhil oldu idi evvelden murâdumuz müstesnâ minhdür. "Kavm bana geldi Zeyd degül. " cümlesinde "kavm" kelimesi. /MU
- Müşâreket** : İşteşlik
Bir fi'ilin iki yahut daha ziyâde kişiler arasında meydana geldiğini beyân için edât-ı masdarın evveline bir şîn ilâve olunur. uruşmak /KO
- Müşârun ileyh** : Kendisine işaret edilen
Söylenilen zamîrin merci'i müzekker bir şahıs ise bu kinâyâta müşârun ileyh denir. /KO
- Müşebbeh** : Benzetilen
Benzetilendir. "Gönül kâbesini yıkma." denildiğinde "Kâbe gibi olan gönlü yıkma." demektir. /KO, TCKO
- Müşebbehün bih** : Kendisine benzetilen
Kendisine benzetilendir. "Gönül kâbesini yıkma." denildiğinde "Kâbe gibi olan gönlü yıkma" demektir. /KO, TCKO
- Müte'addî-i kâmil masdar** : Düz ve dolaylı tümleç alan geçişli mastar
Müte'addî hem mef'ûl ve hem mef'ûlün ileyh alırsa kâmil olur. kitabı hocaya vermek /KO
- Müte'addî-i nâkıs masdar** : Düz tümleç alan geçişli mastar
Müte'addîler yalnız mef'ûlün bih alırlarsa nâkıs olurlar. kitabı yazmak /KO
- Müte'allikât-ı fi'l** : İsmi fiile bağlayan ek ve edatlar
Mef'ûlleriyle üzere, için, ile, -den, -de, -dek gibi edatların ilâve edildiği kelimelerdir. Kitabı al. Derse çalış. /MK, KO, TCKO
- Mütekellim** : 1. erkek şahıs
Mütekellim odur ki fi'ili işleyen sözi söyleyen kimse ola. /MU
- Mütekellime** : 1. dişi şahıs
- Mütemmimât-ı cümle** : Cümlelerin tamamlayıcıları
Hâl, temyîz ve müte'allikât-ı fi'ildir. /MK, KO, TCKO
- Müzekker** : Erkek
Keyfiyyet bakımından isim nev'idir. /KO. Erkek demektir. /TCKO
- N-
- Nefy-i hâl** : Olumsuz şimdiki zaman
Nefy-i hâl dimegüñ ma'nâsı zamân-ı hâlde fi'ilüñ işlenmesin

- selb itmekdür. /MU
- Nefy-i müstakbel** : Olumsuz gelecek zaman
Nefy-i müstakbel fi'ilüñ zamân-ı âfide yani gelecekte işlenmesin selb itmekdür. /MU
- Nehy** : Olumsuz emir
Emrin menfisi demek olarak bir fi'ilin işlenmesi alâ vechi'l-isti'lâ taleb etmektedir. /BO
- Nehy-i gâ'ib** : 3. şahıs olumsuz emir
Nehy-i gâ'ib dimegüñ ma'nâsı bir gâ'ibde olan kimseyi iş işlenmesün diyü men' itmekdür. 'Alâmeti oldur ki emr-i gâ'ib veznini bulup sün' inün mâ-kablinde bir üstünlü mîm getürürüz. Bilmesün. /MU
- Nehy-i gâ'ib-i ma'lûm** : 3. şahıs etken olumsuz emir
Ma'nâsı işi işlemeyecek olan kimse zikr oluna dimekdür. Bilmesün. /MU
- Nehy-i gâ'ib-i mechûl** : 3. şahıs edilgen olumsuz emir
Bilinmesün. /MU
- Nehy-i hâl** : Olumsuz şimdiki zaman
Sevmiyor. /TCKO
- Nehy-i hâzır** : 2. şahıs olumsuz emir
Nehy-i hâzır katuñda hâzır olan kimseyi iş işlemekden men' itmekdür. /MU
- Nehy-i hâzır-ı ma'lûm** : 2. şahıs etken olumsuz emir
Bilme. /MU
- Nehy-i hâzır-ı mechûl** : 2. şahıs edilgen olumsuz emir
Ma'nâsı fi'ili işlemeyecek kimse zikr olunmaya belki işlenmeyecek nesne zikr oluna dimekdür. Bilinme. /MU
- Nehy-i istikbâl** : Olumsuz gelecek zaman. Sevmeyecek. /TCKO
- Nehy-i muhâtab** : 2. şahıs olumsuz emir
Emr-i hâzırın menfisidir. Yazma. /KT, TCKO
- Nekre** : Belirsiz
Nekre diyü bir mübhem nesneye dirler. /MU. Belirli bir şeye münhasır kılınmayan isimdir. Bir kalem getir. /KO, TCKO

- Nidâ** : Ünlem
Harf-i nidâ ile muhâtabın teveccüh ve ikbâlini taleb etmektedir. /BO

-R-

- Râbta** : Bildirme eki
Kelâmın aslını teşkil eder. "Adalet güzeldir." denildiğinde -dir isnâda delâlet eden râbitadır. /KO, TCKO
- Rabt sîgaları** : Zarf-fül
Bir kelâmı diğer bir kelâma rabt eden sîgadır. sevip, sevecek /MK. Mazmûnları diğer cümlenin mazmûnuna bağılı olarak kullanılan sîgadır. /KO
- Rivâyet-i fi'l-i iltizâmî** : İsteğin rivâyeti
Seveymiş. /KT, KO, TCKO
- Rivâyet-i fi'l-i vucûbî** : Gerekliliğin rivâyeti
Sevmeli imiş. /MK, KT, KO, TCKO
- Rivâyet-i hâl** : Şimdiki zamanın rivâyeti
Seviyor imiş. /MK, KT, KO, TCKO
- Rivâyet-i istikbâl** : Gelecek zamanın rivâyeti
Sevecek imiş. /MK
- Rivâyet-i mâzî-i naklî** : Öğrenilen geçmiş zamanın rivâyeti
Sevmiş imiş. /MK, KT, KO, TCKO
- Rivâyet-i muzâri'** : Geniş zamanın rivâyeti
Sever imiş. /MK, KT, KO, TCKO
- Rivâyet-i müstakbel** : bk. rivâyet-i istikbâl
/KO, KT, TCKO

-S-

- Sâkin** : Cezm, sükûn işareti
Bir harfin kendi harekesi olmayıp evvelindeki harfin harekesine i'timâd eyler. Ona da sâkin denir. Üzerine sükûn işareti konur. el, bel /KO, TCKO
- Sarf** : bk. 'ilm-i sarf
/BO
- Sıfat** : Sıfat
Bir ismin hâl ve keyfiyyetini bildirmek için evvel ismin yanına

- getirilen kelimedir. siyah, güzel /MK, KT, KO, TCKO, BO
- Sıfat-ı asliyye** : bk. sıfat /KO
- Sıfat-ı ifrâtiyye** : Pekiştirme sıfatı
Ma'nânın şiddet ve kuvvet üzere olmasını ifâde eder. çok güzel, pek siyah /KO
- Sıfat-ı kıyâsî** : Kurallı sıfat,
Bir kâ'ide ile zabt olunan sıfatlardır. Bursalı, neşeli /KO, TCKO
- Sıfat-ı mübâлага** : Pekiştirme sıfatı
Ma'nânın kuvvet ve şiddet üzere olduğu ifâde edilmek istenirse sıfatın evveline çok, pek veya ziyâde lafızlarından biri getirilir. çok güzel, pek siyah /KT, TCKO
- Sıfat-ı müşebbehe** : Fiilden yapılmış edilgen anlamlı süreklilik ifadesi veren sıfat
Ma'nâsı bazan ism-i mef'ûldür. keskin, delik /MK. İşitildiği gibi bellenip kullanılan sıfatlardır. bitik, açık /KT. Bunlar birtakım sıfat-ı müşâkkadır ki bazıları ism-i mef'ûl ma'nâsına gelir. açık, çürük /KO, TCKO
- Sıfat-ı müşâkka** : Türemiş sıfatlar
Zamana karşılık vermeksizin yalnız fâ'ilin bu sıfatlar ile sıfatlanmasına delâlet eden kelimelerdir. yazan, yazılan /KO, TCKO
- Sıfat-ı semâ'î** : Yapım eki almış asıl sıfat olan kelimeler
İşitilip bellemek ile rabt olunan sıfatlardır. yüce /KO, TCKO
- Sıfat-ı tafidîliyye** : Üstünlük sıfatları
En ve daha lafızlarıyla kullanılan sıfatlardır. en güzel, daha güzel /KO, TCKO
- Sıfat-ı taklîliyye** : İsimden yapılmış azlık ifade eden sıfatlar
Azlık ifade eder. hafifçe /KO
- Sıfat-ı tasgîr** : Küçültme sıfatları
Sıfatlara ilâve edilen edât-ı tasgîr ile yapılır. güzelce, acımtırak, ekşimsi, ufacık /TCKO
- Sıfat-ı te'kid** : Pekiştirme sıfatları
- Sıfatın evvelki harfi tekrar ve ekseriyâ bir p yahut s veya m ziyâde kılınarak yapılır. kapkara, mosmor /TCKO
- Sığa** : Kip
Mâdde-i asliyye türlü sûretlere girerek fi'iller ve fer'-i fi'iller hâsıl olur. Bu sûretlere sığa denir. /MK, TCKO. Mâzî, hâl ve istikbâlden hareke ve harf ilâvesiyle türlü sûretler hâsıl olur. Bunlara sığa denir. /KT, KO
- Sığa-i atfiyye** : Zarf-fiil,
Mâdde-i asliyye bâ-i sâkine ve ondan evvel vâv-ı imlâ ilâvesiyle -ıp/-ip hâsıl olup iki fi'ili sığalarının edâtları tekrar etmeyerek birbirine bağlar. sevip, gelip /MK, KO, TCKO, BO
- Sığa-i basît** : Basit zaman.
Mâdde-i asliyyenin değişmesiyle hâsıl olur. Mâzî, muzâri', istikbâl, hâl, iltizâmî, vücûbî. /MK, KO
- Sığa-i hâl** : Şimdiki ve geniş zaman.
Bilür. /MU
- Sığa-i hikâye** : Hikâye birleşik zamanı
Basit sığaların müfred gâ'ibleri fi'l-i i'ânenin mâzî-i şuhûdîsiyle tereküb etdiğinde hikâye fi'illeri hâsıl olur. Seveydi. Yazıyordu. /MK, KT
- Sığa-i ibtidâ'îyye** : Zarf-fiil.
Fi'l-i iltizâmînin müfred gâ'ibine -li ilâvesiyle olup konuşma zamanına dek fi'ilin devam ettiğini gösterir. Ekseriyâ -den berü lafzı ilâve olunur. derse başlayalıdan berü. /KO, TCKO
- Sığa-i intihâ'îyye** : Zarf-fiil.
Bir fi'ilin nihâyet olduğuna delâlet eder. Mâdde-i asliyyenin âhiri sâkin ise meksûr kılınıp ve müteharrik ise bir yâ ilâve edilip -ınca lafzı ile birleştirilir. gelince, yazınca /MK, KO, TCKO
- Sığa-i mâzî** : Geçmiş zaman.
Bildi. /MU
- Sığa-i mutâva'af** : Dönüşlü fiil.
Fâ'ilin bir fiil ve te'sîri kabul etmesi keyfiyyetidir. Mâdde-i

- asliyyeye nûn-ı sâkine(-n) ilâve olunarak yapılır. sönmek, görünmek /TCKO
- Sîga-i mürekkeb** : Birleşik zaman. Basit fi'îl sîgaları i'âne fi'îli ile terkîb olunduğunda mürekkeb sîgalar hâsıl olur. /KO, TCKO
- Sîga-i müstakbel** : Gelecek zaman. Bile. /MU
- Sîga-i mûte'addî** : Geçişli fiil. Bir ismin âhirine lâm-ı meftûha(-la/-le) ilâve olunarak yapılır. kollamak, işlemek /TCKO
- Sîga-i rabtiyye** : Zarf-fiil. Mazmûnları diğer cümlelerin mazmûnuna rabt olan sîgadır. (sîga-i atfiyye, sîga-i tevkîtiyye, sîga-i ta'kîbiyye, sîga-i ibtidâ'iyye, sîga-i intihâ'iyye) /TCKO
- Sîga-i sıla** : Sifat-fiil. Fi'îllerin mazmûnu bazen isimler gibi muzâf olup sîga-i sıla denir. onun sevdiği, senin sevdiğin /MK. Mâzî-i şuhûdînin cem'-i müteteklimiyle müstakbelin müfred-i gâ'ib sîgaları olup bazan masdar bazan da sıfat makâmında kullanılır. sevdiği /KO. Mâzî-i şuhûdînin yahut müstakbelin müfred-i gâ'ibine zamîr-i vasfî ilâve olunarak yapılır. Onun seni sevdiği nereden ma'lûm. /TCKO
- Sîga-i şirket** : İşteş fiil. Bir fi'ilde birkaç fâ'ilin şirketini ifâde etmek için mâtde-i asliyyeye şîn-i sâkine (-ş-) ilâve edilerek yapılır. çekişmek /TCKO
- Sîga-i ta'kîbiyye** : Gelecek zaman. Mâtde-i asliyyeye hafiflerde -cek, ağırlarda -cak ilâvesiyle olur. Gelecek. /KO, TCKO
- Sîga-i tasrifîyye** : Çekim(isim veya fiil çekimi) /BO
- Sîga-i tevkîtiyye** : Zarf-fiil. Mâzî-i şuhûdînin cem'-i müteteklimine -ce ilâvesiyle olur ve bir cümle-i şartiyye olarak mazmûnu her ne vakt meydana gelirse mazmûn cezânın hemen olabileceğini ifâde eder. Ben sana nasihat ettikçe güceniyorsun. /KO, TCKO
- Ş-
- Şahs** : Şahıs. Şahs diyü bir mu'ayyen ve bellü nesneye dirler. /MU
- Şart** : Şart. Bir kelâma diğer bir kelâmı rabt etmekten ibârettir. Bursa'ya gider isen şifâ bulursun. /KO
- Şart-ı hâlf** : Hal ifadeli şart. "Kusur ettim ise " cümlesi "kusur ettiğim halde" demek olup hâl-i terkîbî ma'nâsında bu şekildeki şartlara şart-ı hâlf denir. /KO, BO
- T-
- Tasrif** : Çekim(isim veya fiil çekimi). Kelimelerin sîgalanmasıdır. /KT
- Tavsîf** : Sıfatlama. Sıfatlamaktır. "Güzel kız" terkîbinde "kız" kelimesi "güzel" ile sıfatlanmıştır. /TCKO
- Te'kid** : Kuvvetlendirme, pekiştirme. Te'kid muhkem kılmaga ve berkitmege dirler. /MU
- Te'kid-i emr-i hâzır** : Pekiştirilmiş 2. şahıs emir. Emr-i hâzırûn âhirine te'kid için bir -gıl ya -gil lafızların idhâl eylerler. Gelgil. /MU
- Te'kid-i isnâd-ı haberî** : Yüklemin pekiştirilmesi. Isnâdın te'kidi murâd olduğu halde vardır ve yoktur denilir. Benim bu işten haberim yoktur. /BO
- Te'kid-i lafzî** : Aynı veya eş anlamlı sözün tekrarı ile yapılan kuvvetlendirme. Zeyd Zeyd /MU. Seni gördükte pek ziyâde memnun oluyorum. /BO
- Te'kid-i nefy-i müstakbel** : Pekiştirilmiş olumsuz gelecek zaman. Te'kid-i nefy-i müstakbel dimeğün ma'nâsı gelecek zamanûn

- cem'inde fi'il vücûd bulmaya dimekdür. 'Alâmeti oldur ki nefy-i müstakbel sîgasınuñ evveline bir hergiz ya ebedî lafzın getürürüz. Hergiz bilmeye. /MU
- Te'kid-i nehy-i hâzır** : Pekıştirilmiş 2. şahıs olumsuz emir
Nehyi -gıl ve -gil idhâl itmekle te'kidlerler. Gelmeğil. /MU
- Temyiz** : -e göre, -a bakımından mânâlarını veren kelimeler
Nisbetin cihetini beyân eden mütemmimât-ı cümledir. "Sen ona ma'lûmatça fâiksin." cümlesinde "ma'lûmatça" kelimesi böyledir. /KO, TCKO
- Te'nîs** : Kelimede dişillik.
Müenneslik/ TCKO
- Terkîb-i isnâdî** : Cümle Cümledir. /TCKO
- Terkîb-i izâfî** : İsim tamlaması. ª
Muzâf ve muzâfun ileyhdan meydana gelir. /TCKO. Bekr'ün kolu/MU
- Terkîb-i nâkis** : İsim ve sıfat tamlaması
Terkîb-i izâfî ve terkîb-i vasfî birer terkîb-i nâkisdir ki onlarla söz tamam olmaz. /TCKO. gülerek gelen efendinin uşağı /BO
- Terkîb-i takyîdî** : bk. ism-i mensûb /MU
- Terkîb-i tâmm** : Cümle
Adâlet güzeldir. /BO
- Terkîb-i vasfî** : Sıfat tamlaması
Vasıf bildirir. /TCKO
- Tesniye** : İkilik
Tesniye oldur ki fi'il işleyen iki ola. /MU
- Tesniye-i mü'ennes-i gâ'ibe** : 3. şahıs (iki dişî)
Fâ'il iki 'avrat ola ki gâ'ibeler olalar dimekdür. /MU
- Tesniye-i mü'ennes-i muhâtaba** : 2. şahıs (iki dişî)
Fâ'ili iki 'avrat ola ki hâzıralar olalar dimekdür. /MU
- Tesniye-i mü'ennes-i mütekellime** : 1. şahıs (iki dişî)
/MU
Tesniye-i müzekker-i gâ'ib : 3.

- şahıs (iki erkek)
Fâ'il iki er ola ki gâ'ib ola dimekdür. /MU
- Tesniye-i müzekker-i muhâtab** : 2. şahıs (iki erkek)
Fâ'il iki er ola ki hâzır olalar dimekdür. /MU
- Tesniye-i müzekker-i mütekellim** : 1. şahıs (iki erkek) /MU
- Teşdid** : Şeddeleme (bir harfi çift okuma)
Muhammed /KO, TCKO
- Tetâbü'-i izâfet** : Zincirleme isim tamlaması
"Benim evimin damı" denildiğinde zamîr-i şahsî, muzâfun ileyh ve zamîr-i izâfî zamîr-i şahsîye muzâf olur. /KO, TCKO. filânın konağının kapısının kilidi /BO
- Tezkîr** : Kelimede erkeklik
Müzekkerlik /TCKO

-V-

- Vasf-ı sebebi** : Sıfat tamlaması (sıfatın sıfatlanan kelimenin asıl sıfatı olmayıp dolaylı yolla açıklandığı sıfat tamlaması)
Mavsûfun muzâfı kendi sıfatıyla terekkeb edip ikisi bir kelime hükmünde olarak mavsûfa sıfat kılınır. beli ince adam. /TCKO. Mavsûfun kendi sıfatı olmayıp belki bir sıfat-ı i'tibârîyedir. /BO
- Vasf-ı zâfî** : Sıfat (sıfat tamlamasında sıfatlanan kelimeye ait olan sıfat)
Mavsûfun kendi sıfatıdır. /TCKO, BO

-Z-

- Zamân-ı istikbâl** : Gelecek zaman
Gelecek zamandır. İltizâmî fi'ilinin müfred gâ'ibine -cek yahut -cak ilâvesiyle olur. sevecek /MK, KT, TCKO
- Zamân-ı mâzî** : Geçmiş zaman
Geçmiş zamandır. Geldi. Gelmiş. /MK, KO, TCKO
- Zamân-ı muzâri'** : Geniş zaman
Şimdiki ve gelecek vakte delâlet eden umûmî ma'nâyı verir. Okur. /MK, KO, TCKO

- Zamân-ı müstakbel** : bk. zamân-ı istikbâl
- Zamîr** : Zamir
O, sen, ben gibi ismin yerini tutan kelimedir ki o denildiğinde kasd edilen kim ise onun ve sen denildiğinde muhâtab olanın ve ben denildiğinde söyleyenin adı söylenmiş gibi olur. /MK, KO, TCKO
- Zamîr-i cem'** : Çokluk zamiri.
Biz, siz, onlar /BO
- Zamîr-i gâ'ib** : 3. şahıs zamiri
Muhâtab ve mütekellim zamirlerinin dışında 3. şahıs gösteren zamirdir. O, onlar /MK, KT, KO, TCKO, BO
- Zamîr-i izâfî** : İyelik ekleri
Muzâfa ilâve edilen zamîrdir. onun hânesi, benim kitabım /KO, TCKO
- Zamîr-i muhâtab** : 2. şahıs zamiri
Karşısındaki kimseyi gösteren zamirdir. sen, siz /MK, KT, KO, TCKO, BO
- Zamîr-i muhâtab-ı munfasıl** : bk. zamîr-i muhâtab /MU
- Zamîr-i muhâtab-ı muttasıl** : 2. şahıs iyelik eki ve fiil çekimlerinde 2. şahıs eki
Bildüñ. Bildüñüz. /MU
- Zamîr-i mübhem** : Belgisiz zamir
Gâ'ib zamirlerinin merci'siz kullanılmış şekilleridir. Onların ki vefâsı yoktur bir işe yaramazlar. /KO, BO. İnsâniyet odur ki nimet kadrini bilesin. /TCKO
- Zamîr-i müfred** : Teklik haldeki zamir
ben, sen, o /BO
- Zamîr-i mütekellim** : 1. şahıs zamiri
Söyleyen şahsa delâlet eden zamirdir. ben, biz /MK, KT, KO, TCKO
- Zamîr-i mütekellim-i munfasıl** : bk. zamîr-i mütekellim
ben, biz /MU
- Zamîr-i mütekellim-i muttasıl** : 1. şahıs iyelik eki ve fiil çekimlerinde 2. şahıs eki
Bildüm. Bildük. /MU
- Zamîr-i nisbî** : İyelik eki
Haberlere ilâve olunan zamîrlerdir ki haberi mübtedâyâ rabt ederek ikisini bir cümle eder. Ben öğrenciyim. /KO. İsim cümlelerinin âhirine ilâve edilir. O şâ'irdir. /TCKO, BO
- Zamîr-i şahsî** : Şahıs zamiri
İsmin yerini tutan zamirdir. ben, sen, o //KO, TCKO
- Zamîr-i vasfî** : Aitlik eki
Sıfat ma'nâsına gelen zamîrdir. Bu da ki lafzıdır. benimki, seninki, evdeki /KO, BO
- Zamme** : Ötre işareti (Harfi o, ö, u, ü okutan işaret. Alâmeti vâv'dır.)
Ötre('_ ') /MK, KT, KO, TCKO
- Zamme-i hafife-i mabsûta** : ö sesi (yuvarlak, geniş, ince ünlü)
Dudakları bir miktar açarak telaffuz olunan ötre dir. öz, söz /MK, KT, KO, TCKO
- Zamme-i hafife-i mabsûta** : ü sesi (yuvarlak, ince, dar ünlü)
Dudaklar bir miktar kısılarak telaffuz olunan ötre dir. üç, yüz /MK, KT, KO, TCKO
- Zamme-i sakîle-i mabsûta** : o sesi (yuvarlak, kalın, geniş ünlü)
Zamme-i hafife-i mabsûtanın ağırdır. ok, tok /MK, KT, KO, TCKO
- Zamme-i sakîle-i mabsûta** : u sesi (yuvarlak, kalın, dar ünlü)
Zamme-i hafife-i mabsûtanın ağırdır. buz, tuz /MK, KT, KO, TCKO
- Zarf-ı mekân** : Yer zarfı
Yer gösteren zarftır. yerde /KO, TCKO
- Zarf-ı zamân** : Zaman zarfı
Vakit gösteren zarftır. ayda, yılda /KO, TCKO
- Zarfıyyet** : Zarflık, bir kelimenin zarf olarak kullanılması
Bir kelimenin bir fi'il, sıfat ya da başka bir zarfa yer, zaman, nitelik, nicelik gibi bakımlardan başkalık katan şekilde kullanılması. /MU
- Zât-ı fi'î** : Fül

Zâta mensûb ve zamâna mukârin olarak bir işe yahut bir hâl ve keyfiyete delâlet eder. /KO. Fûldir. /TCKO

Zurûf : bk. esmâ'-i zurûf

Zurûf-ı mekân : bk. zarf-ı mekân/MU

Zurûf-ı mekân-ı mahdûd : Sınırları belli olan yer zarfları

Zurûf-ı mekân-ı mahdûd oldur ki anuñ evveli âhiri haddi sınırı ma'lûm ola. ev, mescid /MU

Zurûf-ı mekân-ı mübhem : Sınırları belli olmayan yer zarfları

Zurûf-ı mekân-ı mübhem oldur ki

evveli âhiri için nihâyet olmaya. mekân, yan, orta /MU

Zurûf-ı zamân : bk. zarf-ı zamân /MU

Zurûf-ı zamân-ı mahdûd : Sınırları belli olan zaman zarfları

Zurûf-ı zamân-ı mahdûd oldur ki anuñ evveli âhiri haddi sınırı ma'lûm ola. sabah, gündüz /MU

Zurûf-ı zamân-ı mübhem : Sınırları belli olmayan zaman zarfları

Zurûf-ı zamân-ı mübhem oldur ki anuñ evveli âhiri için nihâyet olmaya. vakt, zamân /MU